

פרופ' יהודה רצהבי

שדרי"ם נעלמים — ראשונים ואחרונים

שלוחי ארץ ישראל, שיצאו לארצות הגולה כדי לקבץ תרומות ונדבות להחזקת הישוב ומוסדותיו — ימיהם כימי הגלות. יהודי התפוצות, אף על פי שחיו בין הגויים בארצות נכר, קשריהם עם מולדתם לא פסקו מעולם. זכרה של הארץ עלה לפנייהם יום יום: כתפילתם ובתורתם, בזמרתם ובשיחתם, וכל ימיהם ציפו לשיבתם אליה. אך הללו היו קשרים מופשטים: של מחשבה ודמיון ושל שיח־שפתים. את הקשר החי של הארץ עם הגולה קיימו השלוחים. אלה ייצגו את ירושלים המציאותית והמוחשית, את אנשיה, את מוסדותיה ואת תורתה. הם חיזקו את אמונת בני הגולה בגאולה ובמשיח, בכניין הארץ והמקדש. עצם קיום ישוב יהודי בארץ היה מעין ערובה לגאולת העם כולו.

השליחים היו אנשים נבחרים מבני הישוב: תלמידי־חכמים יראי שמים, ישרי לב ונאמנים, שמילאו שליחותם בכבוד ובהצלחה. עמם נמנו אישים רמי מעלה כר' חיים יוסף דוד אזולאי ור' יעקב ספיר. תפקיד השליחים לא הצטמצם בגביית כספים בלבד לבני־הישוב ומוסדותיו. הם הביאו את בשורת הארץ לגולה מזה, ופעלו לתקנת־הקהילות בארצות העמים מזה. פעולתם עניפה היתה והקיפה תחומים שונים: תורה והלכה, מנהג וחברה. הם קירבו יהודים שנתרחקו ממקור ישראל, עמדו על משמר הדת, תיקנו תקנות לטובת הכלל והפרט, והשכינו שלום בריבות של יחידים וציבור. מחברי־ספרים בגולה ראו כבוד לעצמם לעטר ספריהם בהסכמות של שדרי"ם שנודמנו לקהילותיהם. דבריהם ומעשיהם של השלוחים נתקבלו ללא עוררין, בתוקף סמכות ארץ ישראל שבידם. פעולתם הברוכה, דור אחר דור, סייעה לקירוב הארץ לגולה, ועשתה רבות לאחדות העם במנהג ובהלכה.

זכות גדולה היא לאברהם יערי ז"ל, שהקדיש חיבור גדול לשלוחי ארץ ישראל (ירושלים תשי"א). שבו פירט אחד לאחד את השלוחים, שיצאו כל הדורות, וסקר מעשיהם ופעולותיהם. את מחקריו יסד על פנקסים, תעודות ואיגרות, שנשתמרו מזמן שליחותם, או על אזכרות השדרי"ם בהסכמות ספרים, ובטעמי תורה והלכה שהעלו מחברים משמם. ודאי שלא כל שמות השלוחים נשתמרו לדורות. הללו, שלא האיר להם המזל פנים ושמש נעדר מן הכתובים והספרים, ירדו לתהום נשייה. דבר זה לא נעלם מעיני יערי עצמו. מחקריו על 'שליחים מא"י לתימן'¹, שקדם לספרו 'שלוחי א"י', חותם במלים הבאות: 'יותר ממה

אתר דעת - המכללה האקדמית הרצוג

[תשצז]

שדרי"ם נעלמים — ראשונים ואחרונים

שכתוב כאן יצאו שליחי ארץ ישראל לתימן. מהם שאפילו שמתיהם לא נמסרו לנו. והידועים לנו ענני-ארץ היו ולא רשמו לדורות הרפתקאותיהם וטלטוליהם. ואכן, ר' יוסף קאפח וכותב טורים אלה השלימו את מחקרו בשלוחים חדשים שנתגלו להם². בשמונה עשרה השנים האחרונות הצטבר תחת ידי חומר נוסף, ממקורות שונים, על שלוחים מארץ ישראל. קדומים שבהם הם שדרי"ם מצפת ומטבריה מראשית המאה התשע עשרה. אחד מהם שיכל משפחתו ואיבד ממונו ברעש צפת של שנת תקצ"ז (1837). הוא נאלץ לצאת לחוץ לארץ, מטעם עצמו, ולקבץ נדבות כדי שיוכל לחזור לצפת ולשקם עצמו ובנו יחירו שניצל מן הרעש. מאוחרים שבהם — מראשית המאה העשרים. שניים חיברו שירים על שליחתם: האחד הרצה את שליחותו בשיר ובחרוז; והשני, שאירעו חולי בזמן שליחותו, ביקש רפואה על חוליו והתפלל לשוכו בשלום לעירו³. שלישי החזיר נפשו לבוראו בארץ שליחותו, ואנשי המקום טיפלו במכירת כליו ועזבונו והעבירו תמורתם ליורשיו. יחיד במינו הוא שטר שותפות בין שני שדרי"ם, המלמד על חלוקת התפקידים ביניהם, חלק שלהם בכספי הגבייה וחלק של הכוללים. התנאים המפורטים בשטר לא עליהם בלבד הם מלמדים, אלא על הנוהג בכללותו. מאחר שהם נעשו לפי המקובל בימים ההם. שני שלוחים לתימן נודעו לנו מתוך טעמי תורה, שהעלו רבני תימן משמם, והם מצויינים כחכמים ולא כשלוחים. אף על פי כן רשאים אנו להניח, שהיו אלה שליחי ארץ ישראל, שכן אנשי תורה היו בדרך כלל שדרי"ם, ולא סוחרים וחוקרים או סתם מבקרים. ארצות-השליחות מקיפות את מצרים וצפון אפריקה, תימן וכורדיסטאן, אירופה והודו. מצד התאריכים חלה שליחות אחרונה בשנת תרע"ו. דומה שיש לראות במלחמת העולם הראשונה מועד חתימה למוסד השדרי"ם והשד"רות שפעל מאות בשנים, אע"פ ששדרי"ם מטבריה המשיכו לצאת לגולה עד שנת תרח"ץ. עם הכיבוש הבריטי והכרזת בלפור עבר התפקיד להסתדרות הציונית, שנטלה על עצמה את הטיפול בבעיות הישוב. כמו באיגרות השדרי"ם אף במסמכים שלפנינו זרועות ידיעות על הישוב היהודי בימים ההם בארבע ארצות הקודש, והן מקור לא אכזב לתולדות היהודים בארץ ישראל. סגנון האיגרות שזור במליצות שאולות, מן המקרא ומלשון חכמים, פעמים כצורתם ופעמים בסיוסים ועיקומים. יש שהן נהירות וברורות ויש שהן סתומות ומעורפלות. התעודות מוגשות להלן בצירוף הקדמות והערות. הרשיתי לעצמי להכניס בהן סימני הפסק וחלוקה לפסקאות ולפסוקים מוחרזים. כציוני מקורות לפסוקים ומאמרות חכמים נהגתי בדרך הצמצום. פסחתי על אלה המובאים כצורתם. כנגד זה הבהרתי מטבעות לשון סתומים, או לשונות, שהכותב שינה צורתם וגילם בהם משמעות חדשה. האיגרות נתגלו ברשות יחידי לבד מארבע: שלוש מצויות במחלקת ספרים נדירים של הספרייה הלאומית בקנדה ואחת באוסף כתבי-היד של משפחת ששון. תודתי אמורה לכל הבעלים על מתן רשות לפרסום תעודות שבידם.

2. ר' קאפח, ירושלים ב'ה (תשט"ו), עמ' רפ — שו: ר' רצהבי, סיני סה (תשכ"ט), עמ' קמא — קמט: שם, עמ' שלג — שלד.

3. על השדרי"ם כמפיצי פיוטים מא"י וכמחברי-שירים עמד כבר א' יערי (שלוחי-א"י, עמ' 101 — 103).

אתר דעת - המכללה האקדמית הרצוג

[תשצח]

פרופ' יהודה רצהבי

א. שלוחי טבריה וצפת

(א). מכלוף הלוי (תקע"ט)

האיגרת פותחת בשכחי ר' משה ברזאני ומציינת גדולתו כמרכיץ תורה וכמורה הנוראה בטומאה וטהרה ובמאכלות אסורות. כן היא מהללת אותו כמוכיח ומטיף המחזיר רשעים למוטב. בהמשך הדברים מספרים הכותבים כי הם מתפללים עליו בקברות ר' עקיבא ותלמידיו, מברכים אותו באריכות ימים ומהללים את בניו הממשיכים מעשי אבותיהם ואינם משנים ממנהגם. הם מבשרים לו על התרחבות בית המדרש הגדול בטבריה ועל תלמידיו שנתרכו, אך בגלל יוקר השערים זקוקים הם לעזרת הגולה. הכותבים מדגישים כי ליהודי טבריה אין הכנסות משלהם ומשענתם היחידה היא בנדבות, שהשליחים גובים למענם בגולה. מלבד הדוחק והעוני רובץ עליהם חוב כבד מן השנים הקודמות. לפיכך הם שולחים את הרב רפאל מכלוף הלוי, מרבני טבריה למוצול, ומבקשים מר' משה ברזאני להודיע בקהל על שליחותו ולזרזם לתרום ביד רחבה. האיגרת מסיימת בעתרת ברכות, וחתומים עליה שבעת טובי הקהילה בטבריה.

תאריך האיגרת הוא תמוז תקע"ט (1819). ידוע לנו כי בשנה זו שימש ר' מכלוף שד"ר לתורכיה, ודומה שמדובר בשליחות אחת לשתי מדינות אלו. בשנים תרכ"ז – תרל"ו (1867 – 1876) יצא כשד"ר למען קופת ר' מאיר בעל הנס.

חפץ ה' תוכו רצוף אהבה כמראה אש שלהבת אינו אלא שרף בתפארת אדם לעיני הרואים, כי לכל העם בשגגה¹. לתורה ולתעודה לו יעדה / כבגר יעטה היא כסותו לבדה / חדש ושבת קרוא כל משושה חגה². וזרועו מושלה לו להבין ולהורות / הטמאות והטהורות / ובין החיה הנאכלת חבנית כל דגה. ופיו מצוף ה' צוף דבש אמרי נועם מוסר השכל. והרבה להשיב בנים שובבים רשע עריץ ומתערה / סורר ומורה / אשר הלך חשכים ואין נוגה. ה"ה³ הרב המובהק / ואח לברק⁴ / כמהר"ר משה ברזאני נר"ו⁵ יאיר עד כי יבא מושיע ורב והכה ארץ בשבט פיו וקראו גיא ההריגה⁶ כיר"א.

מראש שורים⁷ דברי שלום למר כתובה כהנים⁸ מי אתה הר הגדול ראש הפסגה. ובשם אלקינו נזכיר את פני הארון ה' על טהרת מצבת קבורת גדול אדונינו התנא האלקי רבי עקיבא וכ"ד אלף תלמידיו זיע"א. ובא והתפלל לפני ה' עג עוגה⁹. מלכא לעלמין חיי ומלכותיה

1. ר' משה ברזאני, מקבל האיגרת, כביכול הוא מלאך ולא אדם, וצאן מרעיתו הרואים אותו תדיר חוטאים כי הם רואים פני מלאך, אך מן השמים יסלחו להם כי עשו את המעשה בשגגה.
2. דהיינו, תורתו אומנותו, והוא מתעסק בה בשכתות ובמועדים. עפ"י המאמר 'לא ניתנה שבת אלא לתלמוד תורה' (פסיקתא רבתי כג ט).
3. החכם השלם. 4. ברק בן אבינועם.
5. עפ"י העניין יש לפרש 'נור' כמשמעות כללית, אך כיון שהכותבים ציינו גרשיים על החיבה, הרי שנתכוונו גם לברכת החיים 'נצרו רם ונישא'.
6. גיא ההריגה — עדה"כ ירמיה ז לב.
7. עפ"י הכתוב 'מראש צורים' (במדבר כג ט). הכוונה בראש השורות, בתחילת האיגרת — ברכת שלום.
8. ככלל החותמים על האיגרת יהודה הכהן סקלי (ראה להלן).
9. רומז למעשה משה רבנו וחוני המעגל. שעגו עוגה ועמדו והתפללו בתוכה (משנה תענית ג ח; אבות דר' נתן ט).

אתר דעת - המכללה האקדמית הרצוג

[תשצט]

שדרים נעלמים — ראשונים ואחרונים

מלכות עלם כי לא תתחבל, בהלו נרו מאיר לעולם כולו זקף ליה לשרגא¹⁰. וזרעו לברכה מעין שופריה כמעשהו ממנו לא אשתני ממנהגא כיר"א.

ובא האות בקרב איש ולב חכם נגד פני עליון. מודע לבינה משלום עיר עז לאלקים שלי"ת¹¹ הולך ואור, יושבי יעבץ¹² רבנן ותלמדהון כבי מדרשא רבא. כי עתה הרחיב ה' לנו תוספת קדושה. וירב העם, תוספת קדושה דרבנן, איתוספו ספסלי כיר" וכי"ף¹³. ודא עקא גדל צערנו מפני חמת יוקר השערים אין כסף נחשב. וידעו לה כ"ע, כי עי"ק¹⁴ רקת זו טבריא ת"י¹⁵, מגרמה לית לה כלום¹⁶, זולת כל הבא על ידי שלוחי דרחמנא לחמה של תורה להחיות לב נדכאים. ומאין יבא עזרנו / לצאת ידי חובותינו¹⁷ / שטרי חוב המוקדמין סך עצום ורב. כי ע"כ¹⁸ שולח מאתנו שד"ר החכם השלם והכולל / ענותן כהלל / ורב טוב לבית ישראל / צדיק תמים כמהר"ר רפאל מכלוף הלוי נר"ו¹⁹. הוא ההולך קדמת אשור²⁰ ברוך מפיו יקרא במה אנן קיימין²¹. צרו חכימא בצוק טבריא זה הדחק²² על פ"ת לחם. צר לנו מאד חנותנו במדבר²³ נא גבור יצא לישע המעון הקדוש הזה. והיה כבואו הרב השד"ר מלאך רפאל²⁴ נר"ו¹⁹ אל מכוון שבתו יעמוד לעזרתו כיד ה' הטובה עליו. יודיע דרכיו, דרך הק', אל כל עם הקהל למען יתחזקו לעזרת ה' בגבורים. החלש יאמר גבור אני. יתמלאו רחמים על הארץ הטובה ועל ר"ם כת"ר²⁵ חיובא רמיא²⁶ לעמוד לשרת בשם ה' ביתר שאת וביתר עז. וה' אלקינו נאמן לשלם במטבא²⁷ מנה כפולה. יחי הוד' לנצח יסוד המעלה²⁸ / ישיש ופרח גילה אחר גילה / והיה עלהו מעלה ע"ג מעלה²⁹ / כיש את נפשו הרמה והנשאה נפש ברכה אלקים חשבה ונפשות נא"ה³⁰ מעתירים בעדו החותמים פעה"ק טבריא ת"ו בחדש תמוז משנת מצמיח ישועה³¹ לפ"ק ברב עז ושלום.

יצחק אבולעפאי³² ס"ט³³; הצעיר אהרן אלחדיף³⁴ ס"ט; אלעזר אבן דנאן³⁵ ס"ט;

10. זקף את המנורה (ביצה כב א). הכוונה: הריס את קרן התורה והישיבה.
11. שכח לאל יתברך. 12. יעבץ — כינוייה של ישיבת טבריה (עפ"י דברי הימים א ב נה).
13. איתוספו ספסלי — ניתוספו ספסלים בבית המדרש (עפ"י ברכות כח א).
14. כ"ע — כולי עלמא [כל העולם]... עיי"ק — עיר קדשנו.
15. רקת זו טבריא — מגילה ה ו; ת"ו — חיבנה ותיכונן.
16. משלה אין לה כלום. 17. לפרוע חובותינו. 18. על כן.
19. כמהר"ר — כבוד מורנו הרב רבי... נר"ו — נצרו רס ונישא.
20. אשור — היא מוצול, כתרגום ר' סעדיה (בראשית ב יד).
21. שיעור הדברים: השד"ר יברך את הקהל ויסביר את מצב בני טבריה (מילולית: במה אנו עומדין).
22. עקב המצוקה סובלים אנשי הישיבה מן הדוחק. צרו חכימא' — עפ"י לשון המשנה 'שרו חכימא למהו כספריא' (סוטה ט טו). 23. מתחננים אנו בדברינו (עדה"כ במדבר י לא, בשינוי).
24. מתחננים אנו בדברינו (עדה"כ במדבר י לא, בשינוי).
25. מלאך רפאל — השליח רפאל (משחק לשון עפ"י הכינוי של המלאך רפאל).
26. רום מעלת כבוד תורת רבנו. 27. חובה מוטלת. 28. ברכה לר' משה שיזכה תדיר להתעלות. ויחיה לעד. יחי הוד' לנצח — עפ"י הכתוב 'יחי עוד לנצח' (תהלים מט י) בשינוי.
29. ברכה שיתעלה דרגה אחר דרגה. 'והיה עלהו' (עפ"י ירמיה יז ח בשינוי).
30. נאמני אהבתו. 31. 'מצמיח ישועה' בנימטריה 579 — תקע"ט (1819).
32. ראה להלן תעודה ב, הערה 31. 33. שם, הערה 32.
34. מחכמי טבריה במחצית הראשונה של המאה הי"ט. חתום על כתבי שדרות עם רבני טבריה. נפטר כנראה לאחר התר"ה (1845).
35. מרבני טבריה. בשנת תק"ס (1800) יצא כשד"ר לארצות ערב ולהודו וקבע בהן קופות ר' מאיר בעל הנס. חתום על כתבי שדרות בשנים תקפ"ג (1823) — תקי"ץ (1830).

אתר דעת - המכללה האקדמית הרצוג

[תת]

פרופ' יהודה רצהבי

הצעיר יאודה הכהן סקלי זלה"ה³⁶; הצעיר חיים נסים אבולעאפיא³⁷; הצעיר יאודה נחמד³⁸
ס"ט; הצעיר שמואל שושנה³⁹ ס"ט.

(ב). אשר אשכנזי (תקע"ג)

האיגרת שלוחה מעדת החסידים בטבריה אל משה ברזאני. הכותבים פותחים בשבחיו: מהללים גדולתו בתורה ובהוראה ובהנהגת הצבור. אחרי זה הם סחים לפניו רוע מצבם: הם מספרים על אדונים המבקשים לכבוש את בניהם ובנותיהם לעבדים ולשפחות והוכרחו לפדותם בעזרת אלפים גרושים. אחרי זה צמחה רעה אחרת: פרצה מלחמת שליטים ובגללה פסקה התנועה בדרכים. על העיר טבריה רובץ חוב של מסים בסך חמישים אלף גרוש¹. ורבים החכמים בעיר הסובלים חרפת רעב. המחסור אילץ אותם לשלוח למוצול את ר' אשר אשכנזי² להסביר להם את המצב לאשורו. הכותבים מבקשים מר' משה ברזאני לעמוד לימין השליח ולסייע בידו, וכן להסביר לקהל בכל מקום את מחסורם וצרכיהם של יהודי טבריה.

ראש המדברים / דבר אחד לדור דורים / רעיא מהימנא¹ ותהי המשרה על שכמו / לרעות
ביעקב עמו/ בהדי ככבשי דרחמנא² אדירו ממנו ומושל³ מקרבו / תורת אלדיו בקרבו /
בפיהו נכונה⁴. ולהורות נתן חקים ומשפטים / החכמה תעז לחכם מעשרה שליטים / דינא
ונחית לעומקא דדינא⁵ מכ"ר הרב המובהק / ואח לברק⁶ / ר"מ ור"מ כמהר"ר⁷ משה
בארזאני נרו יאיר עד כי יבא שילה⁸ על הארץ הטובה הארץ השמנה כיד"א.

36. לא נודעו לי פרטים עליו.

37. ראה להלן תעודה ב הערה 36.

38. שם, הערה 35.

39. מגדולי חכמי טבריה כסוף המאה הי"ח וכתחילת המאה הי"ט. כשנת תק"ן (1790) יצא כשר"ר למערכ
החיצון ונתן הסכמתו שם לספר 'חיי אברהם' לר' אברהם כלפון. חתום על כתבי שדרות כשנים תקס"ו
(1806) ותקפ"א (1821).

---

1. על חובות קהילת טבריה כראשית המאה הי"ט עיין י' בן-צבי, ארץ ישראל ויישובה בימי השלטון
העותמאני, ירושלים תשל"ו, עמ' 396.
2. פרטים מלאים על השליח ראה להלן הערה 23.

---

1. 'רועה נאמן' — שבח תואם למכותב ברזאני, ראש הקהל. כיון שנקרא משה, והוא רועה את עמו, קשרו לו
כינויו של משה רבנו.
2. עפ"י ברכות י א. בתלמוד: כבשי. 3. במקור: ומושל.
4. תורתו שגורה בפיו. 5. דיין שיוורד לעומק הדין (בבא קמא נג א).
6. מכ"ר — מעלת כבוד רבנו; לברק — בדק בן אבינועם.
7. ריש מתא וריש מתיכתא [ראש המקום וראש הישיבה]; כמהר"ר — כבוד מודנו הרב רבי.
8. שילה — אחד משמותיו של מלך המשיח (שוחר טוב, משלי יט).

אתר דעת - המכללה האקדמית הרצוג

[תתא]

שדר"ם נעלמים — ראשונים ואחרונים

ארישא קאי גדול השלום⁹ מזוקק שבעתים לשבעה וגם לשמונה¹⁰, וליה עינינו אל השמים מעל. גדולה תפלה אגוני מגנה¹¹ בשער הגבוה הוא הקדוש התנא האלדי רבי עקיבא וכ"ד אלף תלמידיו וכל קדושים אשר בארץ המה זיע"א¹². כסא וסמכות שלו נכון יהיה ויחן שם חונה מלאך ה' משום חינא¹³ וזרעו ירב בארץ דמקרב לבי ברוך¹⁴ ברכות שמים מן הברכה העליונה¹⁵ כיר"א.

אותותינו אלה בצרתן ילכו לפני מי שגדול מודעא רבא את מצב עיר האלדים ורבה השממה הקרו¹⁶ את כל העובר עלינו לימים שעברו, ואף כי אחרי מות הצר הצורר. עברו עלינו המים הזדונים / חמת תנינים ויין פתנים / נפלנו בידי אדונים קשים ויבקשו לשלוח יד. את עמלינו אלו הבנים לעבדים ולשפחות, והוכרחנו לפדות ולהציל עשקים עשרת אלפים גרושי¹⁷.

והן היום כי פקד ה' את עמו / ויושעם למען שמו / לא שלונו ולא שקטנו מפני הרעה. הנה המלכים נועדו המה למלחמה. איתגורי איתגור¹⁷ כדרך התגרים מלכים מריבים. והינו טעמא סגר עלינו המדבר. שבת עובר אורח ולא מצאו כל אנשי חיל ידיהם. השליחים יוצאים אל כל ערי ישראל להחיות עם רב¹⁸ ולא ידענו מה תהיה אחריתנו / כי אשמים אנחנו¹⁹ / סך עצום ורב חמישים אלף גרושי. על דא ודאי תאכל הארץ לשמוע צעקת ענים שואלים ללחם. טוב פת חרבה. וידוע הוא הדבר כי כל יושבי יעבץ²⁰ המעון הקדש הזה ת"ח רבני אלפין הי"ו²¹ ובשבתנו על ציר הבצר²² / מן המצר / שולח מאתנו הרב הכולל בקי בחדרי תורה / ח"ק כמהר"ר אשר אשכנזי נר"ו²³. הוא ההולך קדמת אשור מגיד דבריו במה אנן קיימין כי עת צרה היא ליעקב. ומנין לנו כסף לצאת ידי חובתינו²⁴ למען תיתו לאיש אדוני הארץ מנדה בלו והלך תמידן כסדרן. ומה גם לענות בצרה. והלחם אזל, וידל ישראל מדלית איסר²⁵. נא גבור. כה יעשה לכוונן את בית חיינו כי יעמוד לימין הרב השד"ר, מלך עוזר וסומך, להחיות

9. עניינו: בראש הכל — ברכת שלום.
10. עפ"י פירוש רש"י לכתוב (קהלת יא ב): 'חילקת מלחמך ומשתך לשבעה צריכי'חסד. חלק עוד לשמונה שיבואו אחריהם ואל תאמר דו'.
11. תפילת הכותבים על בני הגולה, הנותנים צדקה, סגולתה שתגן עליהם.
12. הכוונה לצדיקים הקבורים בארץ הקודש (ערה"כ תהלים טז ג בשינוי). זיע"א — זכותם יגן עלינו אמן.
13. שיעורו, ברואני שהוא כמעלת מלאך אלקים, קבע מושבו בכורריתסן משום חן המקום. ויש כאן מעין צידוק למגוריו בחוץ לארץ.
14. כוונתו, קרוב למקור הברכות.
15. עפ"י תפילת הפרנסה: ותמלא ידינו מברכותיך... משפע בריכה העליונה (תכלאל עץ חיים, ירושלים תרנ"ד, ח"ב קף א).
16. זימנו והביאו.
17. נשכרו והרויחו (עפ"י עבודה זרה ב ב) והכוונה לביוה שבזוו מהיהודים.
18. הכוונה לשדר"ם היוצאים לערי ישראל בחוץ לארץ.
19. כלומר, בעונותיהם באה עליהם פורענות המלכים המריבים איש עם רעהו.
20. דרשו את הכתוב 'משפחות סופרים ישיבי יעבץ וכו' (דברי הימים א ב נה) על אנשי הישיבה.
21. ת"ח — תלמידי חכמים; רבני אלפין — שרי אלפים (אונקלוס שמות יח כא), גדולי תורה: הי"ו — ה' ישמרם ויחיים.
22. ציר הבצר — חבלי המחסור (ערה"כ שמות טז ג בשינוי).
23. חסידא קדישא כבוד מורנו הרב רבי אשר אשכנזי נצרו רם ונישא. אשר אשכנזי היה מראשי החסידים שהתיישבו בטבריה בראשות הרמ"א מוויטבסק. בשנת תקנ"א (1791) יצא מטעם חסידו טבריה — עם ר"א אזולאי, בן חיר"א — לאיטליה, אשכנזי, פולין והולנד. נפטר בשנת תקע"ט (1819).
24. לפרוע חובותינו. 25. מחסרון פרוטה.

אתר דעת - המכללה האקדמית הרצוג

[חלב]

פרופ' יהודה רצהבי

עם רב. וע"י זכאי שכמותו תהא צליחתנו²⁶ / ארוכה ומרפא לכל מכאובנו / כארי ינשא / לכל דבר שבקדושה / ישלח דברו באשר דבר מלך. אל כל עם הקהל יודיע דרכיו מה המצוה הזאת ומה טעם יש בה בעידן ריתחא דחסורי מחסרא ארעא דישראל²⁷ כל טוב ודברו הקלה²⁸ היא גופא להקים מקום מקדשינו. בה' בטחנו כה יעשה וה' אלדינו יאריך ימיו בטוב אורך ימים שנות עולמים ברבות הטובה / גם עד זקנה ושיבה / כנה²⁹ והנשאה וכנפשות אביונים מעתירים בעדו החותמים פעה"ק טבריה ת"ו בחדש כסלו שנת חוא יהיה לראש³⁰ לפ"ג ברכ עוז ושלום.

יצחק אבולעאפיא³¹ ס"ט³²; הצעיר יעקב סגרי³³ ס"ט; הצעיר חזקיה דוד אבולעאפיא³⁴ ס"ט; יאודה נחמד³⁵ ס"ט; הצעיר חיים נסים אבולעאפיא³⁶ ס"ט; הצעיר מרדכי הכהן³⁷ ס"ט; יוסף בן סאמון³⁸ ס"ט.

(ג). יעקב ועקנין (תרס"ט)

השיר המובא להלן מועתק מתוך כתב־יד ששון 9267 דפים 95 — 96. שם המחבר יעקוב ועקנין קבוע בראשי הכתים. בשולי השיר רשום: 'הפיוט הזה חיברו הרב יעקב בן דוד בן יעקב ואעקנין שהלך בשליחות מעיה"ק טבריה תובכ"א לארצות המערב בשנת התרס"ט'. יוצא שהשליח יצא מטעם כולל ספרדים שבטבריה. אולם הרמזים שבגוף השיר מצביעים, שהוא שימש בשליחות כולל 'בית אל' שבירושלים הנקרא גם 'ישיבת-החסידים' או 'ק"ק חסידים'. הרב ועקנין מעיד 'כולל בית אל יצאתי' (3). איגרת השליחות נקראת בפיו 'ס' החסידים' (13). בטלגרמה שלו לנשיא קוצנטינא הוא מציג את המוסד ששלח אותו 'כולל לעדת חסידיך, בית אל יסוד המעלה' (22), את הגבייה עשה למען 'חסידי סגולה' (34). גם תשובת הנשיא 'קדמך פלוני אלמוני, כולל ירושלים הגדולה' (23) מאשרת שהוא נשלח מטעם מוסד כירושלים, ותחרות של שני מוסדות מעיר אחת אינה רצויה. בתפילתו הוא מבקש מאלקים להחזירנו 'אל המנוחה ואל הנחלה', ולפי הדרש 'נחלה' זו ירושלים. כנגד זה

26. צליחתנו — הצלחתנו. עפ"י לשון התפילה 'תהא סליחתנו'.
27. בעת קצף, שקוצפים עלינו מן השמים, וארץ ישראל חסירה כל טוב.
28. שיעורו, דיבור קל מפיו.
29. כנפשך הרמה.
30. 'הוא יהיה לראש' בנימטריה 573 (תקע"ג — 1813). בבחירת הפסוק (דברים כח מד) גילמו הכותבים ברכה לברזאני.
31. מראשי חכמי טבריה. היה ממונה על קהילות צפת וטבריה מטעם השר היהודי ר' חיים פרחי. חתום על כמה וכמה כתבי־שדרות בשנים תק"ן — תקפ"ג (1790 — 1823). נפטר בתקפ"ה (1825).
32. ס"ט — סופו טוב, ואולי 'ספרדי טהור' וכן בכל השמות להלן.
33. לא נודעו לי פרטים עליו.
34. ידוע חזקיה דוד אבולעאפיא שנפטר בשנת תקל"ג (1773) בירושלים. לפי תאריך התעודה איננו האיש שלפנינו.
35. נמנה עם גדולי חכמי טבריה (1761 — 1847). בתקס"א (1801) יצא כשד"ר למרוקו ובשנת תקצ"א (1831) — לסוריה וארם צובה. חתימותיו מופיעות על כתבי שדרות ותעודות מטבריה. חתום על מכתב חכמי א"י נגד הריפורמה, שנתפרסם בהקדמה לספרו של משה ישראל חזן 'קנאת ציון' (אמסטרדם תר"ו).
36. מכונה חנ"א (1775 — 1861). שימש רב ומנהיג לקהילות טבריה וצפת. בסוף ימיו עלה לירושלים. בשנת תרט"ו (1854) נבחר 'ראשון לציון'.
37. תלמיד חכם מופלג ומקובל גדול.
38. יוסף בן סאמון יצא מספר פעמים כשד"ר לאיטליה. צפון אפריקה וארצות ערב בשנים תקכ"א (1761) — תקס"ב (1802). כתב הסכמה לחיבור 'חיי אברהם' לר' אברהם כלפון.

אתר דעת - המכללה האקדמית הרצוג

נתתג

שדריים נעלמים — ראשונים ואחרונים

אין בשיר רמזים לטבריה. את הסתירה שבין לשון החתימה והשיר אפשר ליישב באחת משתי הדרכים: או שנפלה טעות בחתימה או שהשליח ייצג, בצד טבריה, גם את ירושלים. ר' יעקב הוא בנו של ר' דוד ועקנין, מחבר שו"ת 'ידבר דוד'. נולד בשנת תרל"ד. היה חבר בית הדין של הכולל הספרדי בטבריה ונחשב לאחד מטובי חכמי העיר. ייתכן שהוא יעקב ועקנין שכתב הסכמה לספר 'דורש סמוכים', דרושים על התורה (ירושלים תרצ"ג).

השיר כתוב בלשון שוטפת והקורא חש בשליטתו הלשונית של הכותב המגלגל בקלות בחרוזים. הוא עשוי מחרוזות בנות ארבע צלעיות: שלוש חרוזות חרוז פנימי נבדל, ואילו הרביעית — חרוז אחד משותף. כתלמיד חכם הבקי בחדרי תורה מחבב הוא שימוש בלשונות מן המקרא ומספרות חז"ל, במשמעות שונה, תוך הכנסת שינוי קל בהם. המחבר קבע לשיר את הלחן של 'תורת אמת נתן לנו' (דוידזון, אוצר השירה והפיוט ת 202) — פיוט לאזהרות המקובל בקהילות צפון אפריקה.

השיר אינו מרצה שליחותו כסדר משעת צאתו מטבריה, אלא מן השלב של נסיעתו מטריפולי לטוניס במחצית אייר. לפי זה יש להניח שיצא מטבריה מיד לאחר הפסח. משירו למדים הפרטים הבאים על שליחותו: בטו באיר הפליג בספינה מטריפולי לטוניס. ביום חמישי הגיע למחוז חפצו והתאכסן בבית ר' יעקב כהן. הוא ביקר אצל ר' ישראל וסח לו על שליחותו. זה יעצהו ללכת לקושטא, בהסתמך על ההצלחה שהיתה לשני כוללים ששיגרו שלוחים לשם. הוא קיבל עצתו ומיד שלח טלגרמה לנשיא הקהילה. ביום השני נתקבלה תשובה שכבר קדמו שליח ירושלים. אך לפני שהגיעה התשובה נזדרז ועקנין ויצא לקושטא. שם התארח בבית שמעון בכ"זש. בעל הבית ואשתו נגי'מא נהגו בו כבוד רב. ביקורו שם חל בחודש אלול והוא הצליח לקבץ נדרים ונדבות, שתרמו אנשי העיר לכולל טבריה הספרדי. בחתימת שירו הוא מודה לאלקים, שגונן עליו מחולי וממות, ושוטח תפלתו אליו שישכנו לארצו, יחיש את הגאולה ויבנה בית הבחירה.

פיוט סי' אני יעקוב ואעקנין חזק

לחן תורת אמת נתן לנו ברוך אשר בחר בנו

אודה שם אל נורא / אשר הצילני מכל צרה / ובגלותי
היה לי עזרא / לך ה' הגדולה / קרבה אל נפש גאֵלה

אני בדרך הלכתי / כולל בית אל יצאתי / לקוצנטינה
רבתי / היא העיר הגדולה

5 נחמדת למראה / בכנין ולכוש נאה / וגם רבנן סבוראי /
גם בחרור גם בתולה

יום פסח שני / רכבתי באני / מטריפולי ינחני / לתוניס
בתחילה

3. כולל בית אל — הכוונה לישיבת המקובלים 'בית אל' שבירושלים.

5. סבוראי — בעלי תורה.

7. רכבתי באניה — הפלגתי בספינה. 'רכבתי' — בהשפעת הערכית.

- יום חמישי הגעתי / ובו שלותי ונחתי / בית ידיד חמדתי /
 10 ר' יעקב כהן מאד נעלה
- עת לכתי לר' ישראל / לבית זיתון ישמרהו האל / אר"י
 נעשה שואל / מה לך פה עקביא בן מהללאל / בארץ המחוללה
 קריתי לו ס' החסידים / ושמע שועת היחידים / וראה והגיע
 עת דודים / לחסידי סגולה
- 15 ויאמר אלי בני / בן עמוד הימני / איעץ עליך עיני / לך
 לקוצנטינא המהוללה
- בעבור שני כוללים / אשר קדמו כאלים / יפו פעמיך
 ברגלים / זאת תורת העולה
- וכשמעי את דברי הרב / עשיתי לקוצנטינא דילוג רב /
 20 לפרזידאן עצום ורב / הוא ראש הקהילה
- אודיע להדרת כבודך / הנה אנכי בא אליך / כולל לעדת
 חסידך / בית אל יסוד המעלה
- ענה ביום השני / אנא אדוני / קדמך פלוני אלמוני /
 כולל ירושלים הגדולה
- 25 קודם בוא תשובתו / קדמתי לקראתו / כנשר יעוף באברתו /
 דרך לו סלולה
- נחמד שם משמעון / לבית בכיזש אהבתי מעון / יאיר
 אורו כשמש בגבעון / ועטרת זהב גדולה
- ישנתי ואכלתי בביתו / כיד המלך אשרי יולדתו /
 30 וגם סי' נגמא אשתו / אשת חיל עטרת בעלה
11. ארי נעשה שואל — קלמבור בעקבות המליצה 'ארי נעשה שועלי' (בבא קמא ק"ו א).
 12. עקביא בן מהללאל — כינוי שבח לשליח. עקביא — קרוב מצד הצליל לשמו יעקב. מהללאל — רמז
 שהוא מהולל מפי האל, או שהוא מרבה בתהלות לאל.
 בארץ המחוללה — ארץ הגלות. בניגוד לארץ ישראל המהוללה (עפ"י 'העיר ההוללה' יחזקאל כ"ז).
 13. ספר החסידים — הכוונה לאיגרת השליחות.
 14. עת דודים — שעת רצון להצלחת הגבייה.
 15. עמוד הימני — כינוי לגאון תורה. בתלמוד אמור הוא על ר' יוחנן בן זכאי (ברכות כח ב).
 17. קדמו כאלים — עפ"י הכתוב 'יקרו כאלים' (תהלים ק"ד ד). רוצה לומר: נודרו וקדמוך.
 יפו פעמיך וכו' — שיעורו: טוב שתשא רגליך ותיסע לשם (עדה"כ שיר השירים ז ב; ויקרא ו ב).
 19. דילוג רב — טלגרף, טלגרמה (מונח עברי של הימים ההם).
 20. לפרזידאן — פרזידנט, נשיא.
 עצום ורב — נכבד וחשוב.
 21-22. נוסח הטלגרמה.
 23. 'אנא אדוני' עד 'ירושלים הגדולה' — נוסח מברק התשובה.
 28. 'יאיר אורו וכו' — ברכת האורח-השד"ר לבעל הבית המארץ.
 30. סי' — סית, גברת.

נברך את שם תהלתו / יאריך ימים על ממלכתו / הוא
ובניו ובתו ונות ביתו / לישרים נאווה תהלה
חודש אלול הנהדר / בו פתח הסמדר / לקבץ כל הנידב
ונידר / לחסידי סגולה

35 זכור ה' כל ענותי / כי בכל כחי עבדתי / חיש מהר
השב שבותי / אל המנוחה ואל הנחלה

קולי אל ה' אקרא / יבנה לנו בית הבחירה / וישלח
לנו אליהו במהרה / לבשר את הגאולה

40 חזק ונורא עליון / ששמרני ממחלון וכליון / ולחן
ולחסד נתנני עליון / בזכות בית אל היא ציון

חנון ורחום עזרני / ועל אויבי הדריכני / וממחלון
וכליון שומרני / בכמה וכמה טובה כפולה

הפיוט הזה חברו הרב יעקב בן דוד בן יעקב ואעקנין כשהלך בשליחות מעיה"ק טבריה
תובכ"א לארצות המערב בשנת התרס"ט.

(ד). שלמה הכהן (תקל"ז)

להלן תיאור שליחותו, על פי תמצית בכתב-יד שנמצאה באוסף כתב-היד שבאוניברסיטת
בר-אילן¹. התמצית מיוסדת על פנקס השליחות, שהיה לנגד עיני הכותב, ושאינן לדעת לפי
שעה לאן התגלגל. פנקס השליחות כלל, כמקובל, מקומות שביקר בהם השדר, שמות
נדבנים וחשבון נדבות, ופירוט הוצאות והכנסות. השליח הוליד עמו ספרים עד אשור². אלה
היו ספרי-קודש שימושיים, ונועדו למכירה והפצה³. כנראה ששימש גם שליח לטבריה,
שהרי הוא מזכיר נדרים לר' מאיר בעל הנס.

הפנקס כלל דברי תורה מלוקטים⁴, הכתובים בפנקס מימין לשמאל. כנגד זה החשבונות
מתחילים משמאל הפנקס וממשיכים והולכים משמאל לימין. כן העתיק לצרכיו כמה טופסי

33. פתח הסמדר — פרח הגבייה.

36. אל המנוחה ואל הנחלה — דברים יב ט. וכפי שדרשוהו: אל המנוחה — זו שילה; ואל הנחלה — זו
ירושלים (זבחים קט ב; מגילה י א).

39. מחלון וכליון — כינויים לחולי ומות. 41. הדריכני — שית אויבי מדרך לכף רגלי.

1. כיון שאוסף כתב-היד שבבר-אילן נדכש ברובו מעזבונו של פרופ' מרדכי מרגליות ז"ל, יש להניח
שהתמצית היא מעשה ידיו.

2. היא מוצול (כתרגום ר' סעדיה לתורה, בראשית ב יד, י יא ועוד).

3. להלן פירוטם: חומשים, ארבעה ועשרים, תהלים, משניות, עין יעקב, קריאי מועד, מחזורים, תיקוני שבת,
מעמדות וסליחות.

4. בפנקס הוא מזכיר שתי פעמים את ר' יונה בן יצחק באשור: פעם שמסר לו כ' גרוש רומי, ופעם שנתן לו
חומשים, משניות וארבעה ועשרים. אולי היה זה מפיץ ספרים שלו.

41. לפי ערות כותב התמצית ליקוטיו דלים, ואין להם חשיבות מיוחדת.

אתר דעת - המכללה האקדמית הרצוג

[תתו]

פרופ' יהודה רצהבי

שטרות, ובכולם הוא מציין עיר מוצאו צפת. החשוב שבכולם הוא צוואתו. ממנה יש לשער שהיה סוחר, והגיע למעמד של בעל בית הגון. היה לו בית גדול עם עלייה. הוא הקדיש, כל הונו כמעט, לכוללות עירו, להחזקת עשרה בטלנים, לכלכלת חולים-מחלימים, ולקניית חטים לעניי צפת לחג הפסח. את כספו השקיע בכוללות אומיר תמורת רבית של 12%. לעומת זה לווה כסף עד כוא 'הספינה הבאה מאזמיר'. בצוואתו הזכיר את אמו ואחותו, אשתו ובניו. את בניו פטר בירושה סמלית של חמשים גרוש, ואילו כספו, שהופקד בכוללות אזמיר, הגיע לאלף וארבע מאות גרוש, לכד מהבתים שלו בצפת והמטלטלין⁵. הצוואה נחתמה בצפת בר"ח תמוז התקנ"ב (1792). אין בידניו פרטים נוספים על השליח, אך שמא יש לזהותו עם שלמה כהן, החתום על איגרת השד"ר ר' משה נחמד משנת תקכ"א (1761), שנשלח מטעם פליטי צפת בפקיעין⁶.

מסלול המסע המשוער של השליח כך היה: צפת, טבריה, דמשק, בגדאד⁷, דהוק, סנדור, זאכו, שוכו, עמאדייה, עקרון, קלעת דיר ואיזאן, מאוראן [מזוראן?] ארבל⁸, כוי, קלג'ולאן, כרכוך⁹, אשור וחזרה לארץ. באחד הדפים רשום שכר הובלה של הספרים¹⁰. רבים האישים שהוא מזכיר בפנקסו: מהם גבאי-קודש ומהם נדבנים. להלן שמות מקצתם, בסדר א"ב:

א. גבאים

אגא אברהם בן אגא צבי (קלג'ולאן)

אגא מישראל (סורדאש)

גמליאל בן ר' יצחק (ארבל)

ח' מנשה (קלג'ולאן)

יחזקאל בן נתן (כוי)

משה בן אברהם (כרכוך)

ש' יצחק אצלן מעתוק (בבל).

ב. נדבנים

מהר"א אשכנזי נ"ע

אברהם ביזני

אברהם הלוי

מוהר"א הכהן דוויק ז"ל

ר' אליא לבית ליאון

ר' אליא בכ"ר שמואל

5. תופעה מוזרה של אדם המקשיח לכו ממשפחתו, ומניח כל ממונו למוסדות תורה וחסד למען תיקון נשמתו.

6. יערי, שלוחי א"י, עמ' 451.

7. בעיר זו התאכסן בבית יצחק אצלן מעתוק ובבית יוסף אצלן מעתוק (האחרון נזכר בשלוחי א"י, עמ' 851).

8. בארבל התאכסן בבית גמליאל בן יצחק.

9. כאן התארח בבית משה בן אברהם.

10. בהוצאות ההובלה מפורטים המקומות הבאים: מדהוק לסנדור, מסנדור לזאכו, מזאכו לשוכו, משוכו לעמאדייה, מעמאדייה לעקרון.

ר' אליהו פלאגי
 בנימין פונטירימולי
 חר"ד ארזי
 ר' יוסף נחמד
 הגביר יוסף כהן דוויק (ארם צובה)
 י"ח זאנה
 ר' ישראל הכהן
 מירקאדו חדיד
 משה אזובי
 ר' משה סעדון (?)
 ר' נסים פלאגי
 ר' שלמה יעקב
 שלמה כהכ הכהן
 ר"ש פינטו.

(ה). יוסף אדרעי (תר"ד)

בראש האיגרת מתנוססים שני פסוקים במעלת הצדקה, שבה תלויות גאולת ישראל והארץ. אחריהם מפוזרים הכותבים שבחים לנדבנים מקבלי האיגרת, ומשגרים להם ברכות מארץ הקודש ומן התנא האלקי ר' שמעון בן יוחאי. לאחר זה בא גוף העניין: יוסף אדרעי, שישב בארץ מולדתו בכנר שליו ושאנן, נשאו לבו לעלות להתיישב בצפת. ימים ספורים לאחר עלייתו פגע בו הרעש, שפקד את הגליל בכ"ד טבת התקצ"ז (1837), ובו נהרגו רוב תושבי צפת היהודיים. תחת עיי המפולת נקברו אשתו ובניו וכל ממונו ירד לטמיון, לכד מכן אחד שנותר לו לפליטה. מאז הרעש ועד שנת תר"ד (1844), שבה נכתבה האיגרת, לא עלתה בידו למצוא לו אשה ולבנות את ביתו. לפיכך החליט לצאת לחוץ לארץ לקבץ נדבות ולשקם עצמו שנית בצפת. בשולי האיגרת סומך אהרן חננאל, תושב והראן שבאלג'יר את ידו על דברי קודמיו. דומה שיוסף אדרעי יצא מצפת לצפון אפריקה, ושם נזקק לאישור אישיות נודעת בצפון אפריקה.

ציון במשפט תפדה ושבה בצדקה¹

כה אמר ה' שמרו משפט ועשו צדקה כי קרובה ישועתי לבוא וצדקתי להגלות² דרך החיים אל אצילי בני ישראל / גולת אריאל / המאיר לארץ כשחק נכון. ישראל אשר כן אתפאר / המשובח והמפואר / והוא לכדו נשאר / הן עם לכדד ישכון / חטיבה אחת בעולם, המה הגבורים אשר מעולם ע"כ מכוון³ / ישראל כלם קדושים / אראלים ותרשישים⁴

1. ישעיה א כז. 2. שם, נו א.

3. על כל מכן (ישעיה ד ה) — בכל מקום (השווה פירוש 'מצודת דוד' לכתוב).

4. אראלים ותרשישים — טהורים כמלאכים ויקרים כפנינים.

אתר דעת - המכללה האקדמית הרצוג

פרופ' יהודה רצהבי

[תחן

/ ראשונים כמלאכים⁵ / הרבנים המובהקים / מלאים זיו ומפיקים / והיה לעד מבני ישראל⁶.
הגבירים הרמים והנשאים / יועז וחכם חרשים / וכליל לאישים⁷ / היקרים המסולאים /
לעומתם ינשאו האופניים / ראשן] אלפי ישראל השרים והסגנים / פרנסים גזברים ממונים /
די בכל אתר ואתר נרם יאיר, עד כי יבא שילה⁸ בארץ החיים כיר"א.

דרך שלום⁹ / כמעשה לבנת הספיר גזרת יהלום / והן פגיעה זו תפילה¹⁰ אל השמים מעל.
על ישראל ועל רבנן, על הר ציון אדונינו התנא האלקי הוא הקדוש הרשב"י זיע"א¹¹. כי טוב
לברך את ישראל. ישישו וישמחו / בחצרות אלקינו יפריחו / טובים ונכוחים / בנוה שלום
ובמשכנות מבטחים / יאריכו ימים ושנים / והעושר והכבוד מימינם ומשמאלם. וזרעם נכון
לפניהם / ככוכבי השמים וכסיליהם / כיר"א.

האותיות ואשר תבאנה להגיד כי ישר, ע"ד מצוה ועשות חסד עם האי גברא החה"ן¹² ישר
דרך כמה"ר יוסף אדרעי הי"ו, אשר היה יושב בביתו ובחומותיו שלו ושאנן / כזית רענן /
בארץ מולדתו כתמר טב דיתוב על דורדיה¹³. וכאשר נגעה יראת ה' בלבו ונדבו לבו הטוב
לעלות אל מרום הרים לאה"ק ת"ו¹⁴, ההוא אמר בית ה' נלך. ועזב ארץ מולדתו ובית אבותיו.
ויעל יוסף עם כל ב"ב¹⁵, ויבא וישב על צפת היאור ת"ו¹⁶. כי נפשו לו חיה¹⁷ בתשוקת חיבת
הקדש. ולא עברו ימים מועטים פגעו בו יסורי א"י. אף הוא מהנפילים אשר היו בארץ ביום
ד"ך טבת התקצ"ז. ונשאר ריקם ריקם מדמים תרתי משמע¹⁸: דם נפשותיו אשתו ובניו אשר
טמנו בארץ ודמים זה ממון. וזה חלקו מכל עמלו בנו ההולך אתו. ועד יומא כהאידנא לא
מצא לו עזר זו אשה. ואחר הרעש אש אשא דגרמי¹⁹, זו צרות הפלשתים²⁰. רבים קמים /
מתחבלי כרמים / כרם ה' צבאות / לא השאירו עוללות / ונעלות בלות / ואל השלשה לו בא²¹
/ רעב כי תהיה בארץ. נפש שוקקה ונפש רעבה / כרום זולות לפני אדם²². דין גרמא כי רבה
העניה²³ בארץ אין לכסף מוצא.

וירא יוסף את כל פרשת העבר שחל להיות בחשבוננו. והסכים בדעתו לצאת לקרית
חוצות²⁴, אל מול אחינו בני ישראל המתנדבים בעם כדרכם דרך הקודש רחמננים בני

5. ראשונים — ראשי העם ופרנסיו, שהאיגרת מופנית אליהם.
6. בנדבתם יהיו למופת ולאות לכלל העם.
7. וכליל לאישים — תפארת הבריות. שימוש בלשון 'כליל לאישים' [קרובן שכולו לגבוה] בשינוי משמעות.
8. שילה — אחד מכינויו של מלך המשיח (ראה תרגום אונקלוס לבראשית מט י).
9. הכוונה, ברכת שלום.
10. השווה לשון התלמוד 'ואין פגיעה אלא תפלה' (תענית ז ב).
11. הכותבים משגרים למקבלי האיגרת ברכת ר' שמעון בן יוחאי הקבור במירון, סמוך לצפת.
זיע"א — זכותו יגן עלינו אמן.
12. ע"ד — על דבר... החה"ן — החכם הנכבד.
13. כחמר וכר' — כיון טוב השוקט על שמריו (מגילה יב ב).
14. לאה"ק ת"ו — לארץ הקודש תיבנה ותיכונן. 15. ב"ב — בני ביתו.
16. עפ"י הכתוב 'על שפת היאור' (בראשית מא ג ועוד). ת"ו — תיבנה ותיכונן.
17. שיעורו: פידנס נפשו (עדה"כ תהלים כב ל בשינוי).
18. מגילה יד ב. 19. אש של עצמות (ברכות לב א).
20. כוונתו להתנפלות הדרושים שבגליל העליון על היהודים ביום יב תמוז תקצ"ח (1838).
21. שיעורו, מכה שלישית באה עליו (עדה"כ שמואל ב כג כג).
22. כוונתו, מה שהיה קודם כוול נעשה כיוקר לבריות (עדה"כ תהלים יכ ט בשינוי).
23. העניה — העניות.
24. פרשת העבר — פרשת התלאות שעברו עליו (המליצה עפ"י ברכות כח ב)... לקרית חוצות — לחוץ
לארץ.

אתר דעת - המכללה האקדמית הרצוג

[תתט]

שדר"ם נעלמים — ראשונים ואחרונים

רחמנים] ומצא כדי גאולתו. וישב יוסף לארצות החיים שש ושמוח ומלא ברכת ה'. ואתייא אהל אהל מעדת בני ישראל*²⁴ אל כל המקום אשר יבא [שמה לסייען] ולסעדו ולתמכו ולעזרו ולחננו ולרחמו ולתת לו נדבה הגונה מכל עיר ועיר העשיר לו ירבה והדל לא ימעט...²⁵ [אלה] ברכב ואלה בזוים²⁶ וגם צדה לו יעשו ואכסניא נאה כנכון וראוי. ויען כי בטוחים אנחנו וישראל [גומלי חסדים...] יוסיפו ולכן קצרנו במאמרים. ונאמן אלקנו לשלם ע"כ²⁷ פרוטה ופרוטה תרקא דדנרי²⁸ ויתברכו לעילא מכל ברכתא במוטב תלתא²⁹ [...] נפך ספירן ויהלום כנה"ר וכנא"ה³⁰ החותמים פעה"ק צפת ת"ו בסדר וישראל אהב את יוסף³¹ התר"ד לזיירה. גדולה צדקה שמקרבת את הגאולה³².

הצעיר יוסף נחום מזרחי³³ ס"ט³⁴; הצעיר שלום ששפורטש³⁵ ס"ט; הצעיר רפאל יצחק אהרן³³ ס"ט; הצעיר חיים יהודה שבתי רפאל ענתבי ס"ט; הצעיר משה קוקיה³³ ס"ט; הצעיר גדליה לוי³³ ס"ט; הצעיר שמואל עבו³⁶ ס"ט;

גם ידי תכון עם העליונים למעלה לסמוך ידי על האי גברא דחזי איש כושת ישר ונאמן. ונפשו נכספה וגם כלתה לחזור ולעלות וליראות על ארצנו ועל נחלת אבותינו. והכל מעלין כתיב³⁷, ואין לאל ידו. וכל המרחם עליו ירחמו עליו מן שמיא רחם רחמים³⁸. מרובה מידה טובה מטיבין לו ומאריכין ימים. גדולה צדקה שמקרבת את הגאולה. קרובה ישועתי ייתי ונחמניה³⁹. יראו עינינו ויגיל לבנו בן ישי⁴⁰. בראש ש' לא תאח"ר לשלמו⁴¹ פה והראן יעא ושור"ק⁴²

ע"ה אהרן חננאל ס"ט

24. *עפ"י תענית כ א; עבודה זרה כה א. והכוונה שקהל ישראל יגדלוהו בממון.
25. עדה"כ שמות ל טו בשינוי.
26. עדה"כ תהלים כ ח בשינוי. ברכב — אולי הכוונה להוצאות נסיעה.
27. על כל...
28. שלשה קבים של דינרים (יומא יח ב).
29. בטובה משולשת. כלומר, שכרם יהיה כפול ומשולש.
30. כנפשכם הרמה וכנפש נאמני אהבתו.
31. בראשית לו ג. תאריך משוער: חנוכה תר"ד.
32. גדולה צדקה וכו' — חתימה מעין הפתיחה במעלת הצדקה (כבא בתרא י א).
33. לא עלה בידי למצוא פרטים עליו.
34. יסופו טובי, ואולי יספרדי טהורי, וכן להלן.
35. מוצאו מאלג'יר. עלה לארץ בתקצ"ו (1836). מחכמי צפת ורבניה.
36. נולד באלג'יר בשנת תקמ"ט (1789). עלה עם הוריו לצפת בתקע"ז (1817). יצא שתי פעמים להודו בשליחות צפת בשנים תקצ"ה (1835) ותרי"ט (1859) והשתדל לקרב את בני ישראל ליהדות.
37. הכל מעלין ארץ ישראל ואין הכל מוציאין (משנה כתובות יג יא). ההינו, רצונו לעלות לא"י כפי הדין ואין ביכולתו מחוסר ממון.
38. רחמים כפולים ומוכפלים (עדה"כ שופטים ה ל בשינוי).
39. יבוא [המשיח] ונראנו. היפך מן המאמר ייתי ולא אחמניה (סנהדרין צח ב).
40. פליטת קולמוס וצ"ל יבין ישי.
41. תאח"ר — התר"ד. הכתוב לא תאח"ר לשלמו (דברים כג כב) בא לזרז את הנדבנים לתת תרומתם.
42. יכוונה עליון אמן — ברכה לעיר. ושור"ק — לא הצלחתי לפענחו.

ח

הפך הדיבור וזכה להכרה כמשהו אחר... ואלו שפירסמו את המעשה הזה... מונוטו מנשה לנ... ולהפך ולהפוך המעשה הזה והפך זה... ואלו שפירסמו את המעשה הזה והפך זה... ואלו שפירסמו את המעשה הזה והפך זה...

בנייה ברזאני

מדוע עניין כדאי שלוש למנוס כדאי מי אחר... ואלו שפירסמו את המעשה הזה... מונוטו מנשה לנ... ולהפך ולהפוך המעשה הזה והפך זה... ואלו שפירסמו את המעשה הזה והפך זה... ואלו שפירסמו את המעשה הזה והפך זה...

רבי עקיבא

היה ויהי כדבריו... ואלו שפירסמו את המעשה הזה... מונוטו מנשה לנ... ולהפך ולהפוך המעשה הזה והפך זה... ואלו שפירסמו את המעשה הזה והפך זה... ואלו שפירסמו את המעשה הזה והפך זה...

היה ויהי כדבריו... ואלו שפירסמו את המעשה הזה... מונוטו מנשה לנ... ולהפך ולהפוך המעשה הזה והפך זה... ואלו שפירסמו את המעשה הזה והפך זה... ואלו שפירסמו את המעשה הזה והפך זה...

ציון במשפט תפדה ושב צדקה

כה אמרה שימרו משפט צדקה כי קחבה ישועתי ל פא וצדקתי להגלות

דרך החיים לא יכלו בני ישראל גלות ארץ המצור לדרך כחמו נכון. ישאל איש כי החפץ התעורר ויחשף הדוא לכך בארץ הן עם לבדד ישכון חשיבה אלה כעולם היה הובורם אכן מעולם עם מנון. ישאל גם קצתים אלהם והקדם שיש וחסום כדי משפטי הדיקום המבוקש מלאים וזוהי להם כגני העולם הממנם הנכאיים. ישן וחסום חרשים ופולח לאיים הדיקום התפללים לשמורם יבחרו החוטנים ארץ לפי ישאל הקדים והקדים פתנים נאמרים ממנוס די בכל **אתר ואתר** גם יאמר עד כי יבא מלך בארץ החיים כדל

דרך כלום קצתה לכתב הקפיד גודת יחסן והן מעטת זו תפלה על הממנס מעל על יבול ועל ענפן. על הרוב לין אמינו התפלח הלקי רחוק הקדום **דרוש** יושא כי טוב לבדך ארץ ישראל יבאו וישמחו שיחזקו לקינו יפתחו עובדים ונכוחים. כונה אלוס ונכוחם נגודו ממונים וארצו ואליו יתוס יבנים והעשר והבבוי מירמם והשאלם וזרעם נכון לפנים בכוכבי הממנס ונקיליפים כדל וקצתו ואליו יתעורר ויבאנה לגוד כי ישר עם מלכה ועמות חקך גם הארץ נבדא חיהן יבא דרך נהנה **וסף** ארצו הן ארץ יבא יבא נגד ומהותו של ושליו. עיית רמון סוף מולתו כחמה עם ד יחיס על כונניה ילאש נגבה ילאח ה בלנו וזמם לבו הטוב לנעלות לממס סיים לדרך זו הוואתמר ביה ללך ועב ארץ מלמדת וביית אבותיו ויעל יפק עם לב כב ויבא ויבטל נפת האיוו חו כי נעזו לו היה כחוקת חית הקדש ולא נבדו ימים ארבעים נבטו בו יקוי חו אף היא המנולים ארץ היו ארץ בום דרך טבת התקלו ונאשר ביקם חממם הגדיה ששמת עם נפורה אחרו וכוו ארץ נטום בארץ דתום זו ממון וזה חקך מל שלטעו בעו הויך ארץ חרש ארץ ארץ וזו נמות רפושותם ימים קמם מהבלי נתיים כסה נשאות לה הסאירו שלעת ונעלות מלת. אה הבלה לו בא **רעה** חיהו ארץ נטום שוקרה נכנס רעבה כדום וזלות לפני ארץ. דין נבמלא כי דנה העדה ארץ חן לבקף מלא ויבא יתקן כל כסח העבר שול להיות כחבובו והאנים כדשו. לשלח לקרה חוטת ל חול ארש בני ישראל התמונים כנים כדרכם דרך הקודש נחשו ומלא בני גאלוהו ורב יפק לחרות חיים גם נמח חולה כדמותו ואחרת אהל אהל העמות בני ישראל ל כל הקודש ארץ יעורר וקטבו ולתמונו ולעוררו וליהנו ולחששו ולתל לו **נדבה המונה** יתל עיר ועיר העשר לו יוסה ויחל לה יתעורר כדכס ולא כוונם ובשורה לו יעשו ואקפידו יבא נכונן ויארזו וישון כי שושים אנחנו ויאלו יקטבו חקר קצתו כחממם יבאין לקונו ולם עכ כוונה ופנודה חוקי אר דננה ויחברו לעילא חבל כנסת. כהנכס חלת ויתלם מהו וכוהה החממם סוף הקדו ושל ארץ חן יתקף חתור ליהוה גוילה ודבר שחוקה את האלו

יש יק קטן מה כמלמח לישלם למשק ויה על סוף ופני דמי לא כושך יקר נעלה עמטת המעל גם לבקף לחמו ולעלוק (לבכאנו) על (רוב) ושל נקלף ויזכרם וקבל משלם סכך קלן לא ירנו ככל כעללים עליו חממם יבא חן שישן חוס חממם יבא עשוכים עמם קרובים שפתיים לו נמנופי חוץ יעשו נעולק ארץ עממם ארץ עמה ה קודש וקוננה ית ויתעורר יחזו שיעה ויעל נכסן כן יושא כאלה לא קצתה לעלמם פק קפץ ילה ושון

אתר דעת - המכללה האקדמית הרצוג

תתיג

שרונים נעלמים — ראשונים ואחרונים

(1). רפאל שאול פרנקו

השיר הבא כלול בקובץ פיוטים, שהועתק בצפון אפריקה¹. בראשו קבועה כתובת מעתיק 'פיוט סי' רפאל שאול חזק. חברו כהר"ר שאול רפאל פראנקו מעה"ק תוב"כ². בכתובת לא נקובה עירו שבארץ ישראל, אך היא מפורשת בגוף השיר 'אעלה צפת לתוך ביתי'. הרי שהיה תושב צפת. כיון שהשיר כלול בכתב יד מצפון אפריקה יש מקום להניח שהמחבר כתב שירו באחת מערי צפון אפריקה.

השיר הוא שיר חולי, הפותח במלים 'רפאני וארפא'³. חוליו של המשורר היה כבד, שכן 'לבו נמס', והוא מתיירא שמא ימות ויספה בנכר. בצד עניו וסבלותיו ואויביו הרודפים אותו, הוא מזכיר את ילדיו הרכים. השיר מבטא נאמנה רגשות אדם כודד בנכר שעזב עירו, ביתו ומשפחתו שבארץ ישראל, ופקדו חולי גדול בארץ זרה. לא נשגה אם נניח שהמחבר היה שד"ר מצפת שנשלח לצפון אפריקה.

השירה לא היתה אמנותו של רפאל פרנקו. זאת למדים מן התכנית החיצונית של בתי השיר, המשקל והחרוז. הכתים נחלקים דרך כלל לשלוש צלעיות והפזמון החוזר הוא 'א בא א בא' [אבי, אבי] החותם את הכית הראשון, וחוזר בצורה עברית בבית השלישי 'אבי אבי'.

רפאני וארפא

רפאני וארפא / לטובתך אני צופה
לבל אמות ואספה / יה נמס לבי / אעלה צפת לתוך ביתי צפת אור לי⁴ / יא בא יא בא
פנה אלי וחונני⁵ / מיד אויבי הצילני / לחם חוקי הטריפני / יה
אבי אבי חמול עלי / והקימני על רגלי / ותישר יה את מעגלי / יה
לך אני תמיד אקרא / בצרה לי תהיה עזרה / ליושנה תחזיר עטרה / יה
שובה אל חלצה נפשי⁶ / זכור עניי⁷ וגם לחצי / ותזריח מאור שמשי / יה
אני תמיד קראתיך / הראיני נא אותותיך / הדריכני אורחותיך / יה
ואסע נא אל מקומי / טרם בא קץ ועת יומי / כי הילדים רכים עמי / יה
לכן נא אל תשליכני / בצלך תסתירני⁸ / לאור פניך זכני / יה
חזקני אמצני⁹ / ארץ צפת תעליני / בתוך ביתי תושבני / יה.

1. כ"י להמן R 80 דף קפד.
2. מעיר הקודש תיבנה ותיכונן במהרה בימינו.
3. עפ"י הכתוב 'רפאני ה' וארפא' (ירמיה יז יד). במקור: וארפה.
4. צפת אור לי — בהשפעת הכתוב 'ה' אור לי' (מיכה ז ח).
5. פנה אלי וכו' — תהלים כה טז ועוד.
6. שובה וכו' — עדה"כ תהלים ו ה.
7. זכור עניי — איכה ג יט.
8. בצלך וכו' — עדה"כ תהלים יז ח.
9. חזקני אמצני — עדה"כ דברים ג כח.

ב. שלוחים לתימן

(ז). שלמה אשכנזי (מאה יז)

כתאג' תימני, שהועתק בראשית המאה הט"ז, רשום שטר קניית כתב היד, הנושא את התאריך של שנת תל"ז (1676 — 1677). כותב השטר הוסיף טעם על עשר נקודות, דהיינו עשר תיבות בתורה שנקוד עליהן. הוא מציין את מקור הטעם במלים 'שמעתי מהחכם הנבון רבי שלמה אשכנזי' (קטלוג המוזיאון הבריטי ח"א, עמ' 74). קרוב לודאי שזה היה אחד השליחים, שפקד את תימן בתקופה ההיא.

(ח). שמואל (תרי"ז)

שלמה ג'זפאן, בנו של המעתיק הנודע יהודה ג'זפאן, העתיק תכלאל (מחזור תפילה) בשנת תרכ"ד בצנעא¹. בפירוש מסכת אבות למאמר 'אם אין תורה אין דרך ארץ' (אבות ב ג) הוא מעלה טעם נחמד בשם חכם מארץ ישראל ומסיים: 'כן שמענו מר' שמואל שבא מא"י, שפתים ישק'². דומה ששמואל זה הוא חיים שמואל וזאן, שליח טבריה שביקר בתימן בשנת תרי"ז (1857), כיון שברשימת השדרים שיצאו לתימן בשנת תר"ו — תרכ"ד הוא היחיד הנושא את השם שמואל. ואולי היה זה שמואל אחר.

(ט). קופות ארבע ארצות וקופת תימני ירושלים (תרמ"ה)

שדרים תימנים ראשונים, שיצאו מירושלים לתימן, היו ר' שלום חמדי ור' יוסף נדאף. שניהם יצאו בשבט תרמ"ג מטעם קהל יהודי תימן, שעלו לירושלים בשנת תרמ"ב. פרטי שליחותם נרשמו בשנת תרצ"ט בידי ר' אברהם נדאף, עסקן הקהילה בירושלים, חמשים ושש שנים לאחר המאורע, על פי זכרונו. על יסוד דשימותיו פירסם א' יעדי את פרשת השליחות¹. כעבור שלשים וחמש שנה גיליתי את איגרות השליחות, ועל יסודן תיארתי את הפרשה בהרחבה². בשנת תשל"ח פירסם י' ניני³ שתי איגרות חדשות. אחת מתאריך י"ד תמוז תרמ"ד, ששלחו חכמי צפת לחכמי צנעא, ובה הם מתריעים על השערוריה שעשו הגבאים בתימן, שהחליפו קופות ארבע ארצות בקופות חדשות למען עניי תימן שבירושלים; השנייה היא איגרת תשובה עליה, שכתבו חכמי צנעא לר' דפאל מאיר פאניזיל⁴ ולחכמי ירושלים בכ"ט תשרי תרמ"ו. במכתבם הם מספרים על הריב, שרבו עמם השדרים משה טולידאנו ור' אברהם וזאן על שביטלו קופות ארץ ישראל וקבעו במקומן קופות של השליחים ר' שלום חמדי ור' יוסף נדאף למען עניי תימן. חכמי צנעא מודיעים כי למען השלום ומשום כבודה של ירושלים וחכמיה קיבלו עליהם את הדין, והחליפו את הפתקין שעשו השליחים התימנים והחזירו את המצב לקדמותו. אך קובלים הם על משה טולידאנו התובע מהם את מה שכבר גבו למען עניי עירם. כמו כן מוחים הם על הדברים הקשים והמרים שכתבו נגדם חכמי צפת. הם מספרים כי העלימו את מכתבם של חכמי צפת מעיני

1. כתבהיד מצוי באסף מנשה להמן וסימנו R. 25. 2. שם, 64 ע"ב.

1. תחילה סיני ד (תרצ"ט), עמ' תכא — תכב; ואחרי כן בשלוחי ארץ ישראל, עמ' 752 — 753.

2. שלם א' (תשל"ד), עמ' 429 — 453. 3. סיני פב (תשל"ח), עמ' רעח — רף.

4. מראשי הכולל הספרדי (תקס"ד — תרנ"ג), בסוף ימיו שימש ככתר ראשון לציון.

אתר דעת - המכללה האקדמית הרצוג

שדרים נעלמים – ראשונים ואחרונים

[תתטו

קהל יהודי צנעא, שמא תבער חמתם ויבטלו כליל את הקופות ובכך יקפחו את עניי ארבע ארצות.

בין שתי האיגרות חוצצת תקופה של י"ד חודש. ייני סבר, משום מה, שתחילה ניהלו חכמי צנעא חליפת מכתבים עם חכמי צפת, כפי שעולה מפורש ממכתבם, ומשלא הועילו פנו לחכמי ירושלים. עתה גיליתי איגרת חדשה, ששלחו חכמי צנעא לר' רפאל מאיר פאניז'יל ולחכמי ירושלים בה' אלול תרמ"ה⁵. כיון שבין שתי האיגרות חוצצים כשני חודשים רשאים אנו להניח שגם עם חכמי ירושלים ניהלו רבני צנעא חליפת איגרות רצופה ותכופה.

באיגרתם מודיעים הכותבים, שעשו מה שציוו חכמי ירושלים. הם שלחו את הגבאים לערי תימן כדי לזרו את הקהל שישלחו את כסף הקופות שקבעו השלוחים התימנים. אולם עד עתה לא נתקבל כלום, כי אומרים שהשלוחים לקחו את כסף התרומות. אשר להרשאה, שהרשו אותם חכמי ירושלים, לתת לשליח יוסף נדאף את ההוצאות הדרושות לו, מודיעים הם שנתנו לו שבעים ריאל⁶, ממה שנתקבץ תחת ידם, להוצאות הדרך⁷. מלבד סכום זה יש תחת ידם 345 ריאל⁸, ואין להם דרך אחרת לשלוח את הכסף אלא באמצעות סוחר ערבי בחודידה, בשם אחמד עוביד אחראזי, והוא יעבירנו בהמחאה לאבראהם בן עבד אלרחמאן, שותפו במצרים⁹. הכסף מופקד ושמור בידי הסוכן ר' חיים נדאף¹⁰, עד שחכמי ירושלים ימנו אדם שיקבל את הכסף במצרים, ואז יכתבו את ההמחאה על שמו. בסוף המכתב הם מספרים על קופות נפרדות למען בית תפילה ובית מחסה ליהודי תימן בירושלים. ושמה יש להסיק מכאן שהריב סביב הקופות נסתיים בפשרה של הפרדה.

על המכתב חתומים ארבעת הגבאים: יחיא בדיחי¹¹; ר' יחיא קאפח¹²; חיים נדאף¹⁰ וסאלם חבשוש¹³.

5. האיגרת נכתבה על ניר דק ונקרעה מצד שמאל לכל אורכה, עניין המכביד על הבנת תוכנה במדוקדק. התמצית שאני מגישה היא בשיטה של מכין דבר מתוך דבר. ואם שגיתי אתי תלין משוגתי.
6. טלר של מריה טרזה. המטבע הגבוה כתימן.
7. הדברים עולים יפה עם דברי האיגרת, שכתבו ראשי הקהל בטז אדר תדמ"ה, ונתנו בידי השלוחים עם סיום שליחותם (ראה מאמרי 'שדרים' לתימן בשנות תרמ"ג, תרמ"ט, שלם א. תשל"ד, איגרת ד. עמ' 447).
8. סכום זה קרוב לסכום 361.30 קרוש הנקוב בדין וחשבון של ועד עדת הספרדים לשנת תרנ"א. לפי תאריך האיגרת שבידנו (כט תשרי תרמ"ו) יוצא שכסף זה נתקבץ בשליחות הראשונה של ר' שלום חמדי ולא בשליחות השנייה של שנת תרמ"ט, כפי שסבר יי טובי (פרקים בתולדות הישוב היהודי בירושלים ב, תשל"ו, עמ' 199) ויעיד עליה לשון הדו"ח הספרדי 'שארית פרי שליחות ערי תימן' (שס, שס) – הדגשה שלי).
9. זאת היתה הדרך המקובלת להעברת הנדבות לירושלים. גם ר' יחיא קאפח, שנמנה עם הגבאים בצנעא, מודיע שהעביר את הנדבות של ירושלים בהמחאה לאלכסנדריה (שלם א. תשל"ה, עמ' 452).
10. אבי העסקן ר' אברהם נדאף. שימש סוכן כללי של כספי המגביות.
11. יחיא בן יחיא בדיחי. מגדולי חכמי ישיבת צנעא. מחבר 'חן טוב', טעמי תורה ותשובות בהלכה (נפטר תרמ"ח).
12. מגדולי רבני תימן בדור האחרון. ראש תנועת 'דור דעה' (נפטר תרצ"ב).
13. סאלם בן יחיא חבשוש. ראש ישיבת צנעא. מחבר 'שושנת המלך' ו'קרבת תורה' (נפטר תרס"ה).

אתר דעת - המכללה האקדמית הרצוג

פרופ' יהודה רצהבי

תתטז]

יום ה' לחוד' אלול ש' התרמ"ה

השרידים אשר ה' קורא להם אילי הצדק. עמודי [האמונה]
וידיהם פשוטות לחונן דלים ואביונים, אשר נת...
אשר נטע ה' לתהלה ולסגולה בקרב הארץ ארץ [הקודש]...
רפאל מאיר פאניז"ל חכם באשי...
ראש הועד, אשר הגיע כתב וחתימת ידיהם ידי קדש אלינו א...
הכל ככלל, ה' עליהם יחיו ויתענגו על רוב שלום [כ"י].
מאחר שהגיע כתב ידיכם עשינו מה שצויתם אותנו ושל[חנו]...
מעכ"ת הב"ד כמה"ר שלמה וחבריו יע"א¹ אל ערי תימן...
תו"ת² כפי כחינו לזרזם ולהזהירם שישתדלו ולא [יתרשלו בכסף הקופות]
אשר קבעו להם שד"ר³ בבתיים ובתי כנסיות לשם בנין בית תפלה [ובית מחסה למען]
הנוסעים לשכון בעה"ק ירושלם תוב"ב⁴. ועד עתה לא נתקבל כלום]
שאומרים שכבר לקחו אותם השלוחים מע' הר"י [שלום חמדי ויוסף]
נדאף. ואנחנו לא נדע סכום מה שלקחו, לא מהנדבה ולא מה[קופות].
ומה שהרשיתם אותנו לתת ההוצאות הצריכות להשליח יוסף אלנדאף [הנה]
הניתן לו, ממה שנתקבץ בדינו, שבעים ריאל לצורך דרכו הוא ואפ[שר]...
בעזר אל שדי שלוש מאות וחמשה וארבעים ריאלת. ואין לנו...
כשום אופן זולתי אם נשלח אותו אל יד גוי אחד ידוע אצל[נו]...
יצ"ר לעיר אלהדיה שמו אהמד עביד אחראזי. והוא יעשה תחילת⁶ [אל גוי]
שמו אלסייד אברהם ן' עבד אלרחמאן ופא, שהוא שותפו במצרים. אבל [צריך]
למנות איש נאמן ליקח ממנו הסך הנז'. ועדיין הכל מופקד ומשומר אצל...
ידי עם ב"י המתנדבים מע' כמה"ר חיים נדאף נר"י⁷ עד שתודיעו [לנו שם האיש]
אשר תמנו אותו, כדי שנעשה אלתחיל [על ש]מו וי[שלח הכסף]...
אמנם צריכים אנו להודיע לרבותינו, שאין עם ב"י מתנדבים... לקופות
תפלה ובית מחסה לחסות בו לבד. ובכל אלהים יענה את שלומכם ותשבו [שלוים ושאננים]
בארמנותיכם לעולמי עולמים אכ"ר.
הצעיר יחיא בן יחיא כדיחי ס"ט; ק"ו חיים בן סאלם נדאף יצ"ו;
הצעיר יחיא בן סלי' אלקאפח יצ"ו; הצעיר סאלם בן יחיא חבשוש ס"ט

(י). שטר שותפות שדרי"ם (תרס"ד)

בראשית שנת תרס"ד (1903) יצא אברהם פריסקו כשד"ר מטעם כולל המערכים לערי

1. מעלת כבוד תורת הביתדין כבוד מורנו הרב... יעזרם אל.
2. שלמה — דומה שהכוונה לר' סלימאן צאלח, שנתמנה עם הגבאים של קהילת צנעא: ר' יחיא בריחי, ר' שלום חבשוש ור' יחיא קאפח. הוא שימש אב בית דין צנעא החל בשנת תרמ"ט (נפטר תרס"ב).
3. תיבנה ותיכונן. מוסב לישוב. שנוצר בשורה הקודמת, בחלק החסר.
4. שלוחי דרחמנא.
5. בעיר הקודש... תיבנה ותיכונן במהרה בימינו.
6. מעלת הרבנים.
7. בית ישראל... מעלת כבוד מורנו הרב... נצרו רם ונישא.

אתר דעת - המכללה האקדמית הרצוג

שדרים נעלמים – ראשונים ואחרונים]תתיז

תורכיה ואיטליה¹. לשליחות זו צורפה שותפות עם שד"ר של כולל התימנים. תכלית שליחותו כפולה היתה: גביית נדרים ונדבות והקדשות ומכירת אמות קבורה; ו'שליחות גורלות' בערי מצרים, קהיר ואלכסנדריה, לבניין בית מדרש וישיבת 'בית אל'. ראשי הקהילה התימנית הסדירו ענייני השותפות בינו לבין ר' אברהם חיים נדאף, עסקן הקהילה.

השותפות התנהלה לפי התנאים הבאים:

א. ההרשאה לגביית נדרים ונדבות, קופות והקדשות – על שם פריסקו; מכירת פתקי קרקע לקבורה וגורלות² – על שם הרב נדאף.

ב. הוצאות השליחות מירושלים ועד גמר השליחות במצרים יינטלו מן הקופה המשותפת. השאר יתחלק לשניים: מחצה לישיבה ומחצה לשליחים, חלק כחלק. גורלות שיימכרו בשאר מקומות – שלא במצרים – יתחלקו כפי החלוקה הנ"ל.

ג. הוצאות המסעות ממצרים לערי תורכיה ואיטליה יהיו מכיסו הפרטי של כל אחד. לפיכך, בכל מקום שהרב נדאף יצליח לקחת הוצאותיו מכולל העיר או מאנשיה רשאי הוא לקחת הכל לעצמו ואין לצד שכנגדו כלום.

ד. כל מה שיתקבץ מנדרים ונדבות, קופות והקדשות יתחלק בין השליחים בשווה, לאחר ניכוי הוצאות הרב נדאף וחלק הכולל, שהוא מחצית מן הנוחה.

ה. מר פריסקו מתחייב לתת להרב נדאף בעד מלבושים רבע מחלקו הקצוב לו מן הכולל. יהיה כמה שיהיה.

ו. ההכנסות ממכירת קרקע לקבורה ומשכר קמיעות יתחלקו לחצאין ללא ניכוי הוצאות: חצי לכולל וחצי לשני השליחים שווה בשווה. המקובץ מהקמיעות יתחלק שווה בשווה ואין לכולל בהן כלום.

ז. שליח שיצליח לקבוע נדבה תמידית לישיבה, הזכויות השייכות לו, כפי חוקי הישיבות, יתחלקו בין השליחים בשווה.

ח. כל כסף שיתקבץ תחילה מן השליחות עד לסכום של 20 נפוליון זהב יתחלק בין השניים לפי החלוקה שנקבעה לעיל, לאחר שכל אחד יקבל הוצאות מוקדמות שהוציא מכיסו.

השטר נושא את התאריך ח' חשון תרס"ד. וחתומים עליו שני השליחים ושניים מפרנסי כולל התימנים: אהרן בן אהרן חטרי³ ולוי בן ישועה חמדי הלוי⁴.

בהערת שולים בתאריך י' אדר תרס"ד צויין, כי שליחות בית אל וארבע אמות קבורה בטלו. במקומם באה שליחות חברת 'עזרת נשים'. ועל כך חתומים שני השליחים. השהיית השליחות ארבעה חדשים רצופים מעידה על תקלות.

בתוספת אחרת מאשר מר פריסקו, בחתימתו, שותפות שלו בשליחות של התימנים, נוסף על השליחות מטעם המערכים; וכן ששילם 20 נפוליון זהב בעד שליחות המערכים. כנגדו שילם השותף הרב נדאף לידי מר פריסקו את חלקו בסך 10 נפוליון זהב.

לפי השטר עמדו השלושים לצאת תחילה לאלכסנדריה וקהיר וסביבותיהן, ומשם לתורכיה ואיטליה. בגוף השטר מצויינים שני תאריכים חשון תרס"ד ואדר תרס"ד. בתאריך

1. הקשרים בין כולל המערכים והתימנים נתפתחו על רקע של פרישה מכולל הספרדים. המערכים היו הראשונים, שלחמו בכולל הספרדים ופרשו ממנו. אלה שבאו אחריהם למדו מהם ונקטו כצעדיהם.

2. מעין כרטיסי פיס של ימינו.

3. מראשוני עולי תימן לירושלים. נמנה עם עסקני הקהילה, וחתם על איגרות ותעודות משנת תרמ"ה ואילך.

4. יליד צנעא (תרכ"א – תר"ץ). עלה לירושלים בשנת תרנ"ה (1895). פייטן, חזן ודרשן. מקובל ובעל מופת.

אתר דעת - המכללה האקדמית הרצוג

פרופ' יהודה רצהבי

[תחית]

השני חלו שינויים בשליחות. ולא ניתן הסבר לא לעיכוב של ארבעה חדשים, שנתעכבה השליחות, ולא לסיבת השינויים.

ביומנו 'זכור לאברהם'⁵ מספר ר' אברהם על שליחות משותפת עם ר' אברהם פריסקו בשנת תרנ"ג, שלא הצליחה. כנראה שלפנינו שני נסיונות עם אותו אדם בזמנים שונים. לפי היומן יצא ר' אברהם באייר תרס"ד שד"ר ללבנון ולסוריה מטעם קהילתו, ועשה שם עד ערב ר"ה תרס"ה. במקורות אחרים אין זכר לשליחות המשותפת השנייה, וכנראה שלא יצאה לפועל.

★ ★
★

לפ"ע החת"מ באו מע' הר' אברהם פריסקו נ"י¹ והר' אברהם חיים נדאף נ"י, וכה אמ"ל²:
הו' עלינו עדי"נ וקנו מיד כל אחד ממנו קגו"ש לפו"ד³, וכתבו שטר בכל לשון של זכות ויפו"ך וחתמו בו, ותנו ביד כל א' וא'⁴ ממנו להיות בידו ולזכו ולרא"מ איך האמו"ץ כי מו"מ⁵ נשתתפנו יחד, והטלנו מעות לכיס ביחד כדי לשלם סך ידוע בתורת מוקדם⁶ בענין השליחות אשר לקח לעצמו⁷ מע' כת"ר אברהם פריסקו הנ"ל הי"ו מכוללות ק"ק⁸ המערבים הי"ו דפה עיה"ק ירושת"ו⁹ לערי טורקיא וערי איטליא יע"א¹⁰ לקב"ץ על הגבא"ות¹¹ נדרים ונדבות והקדשו' וגם למכור דא"ק בא"י¹². וכן בענין שליחות הגורלות¹³ אשר לבנין ביהמ"ד יש"י בית אל יכב"ץ לעי"ת¹⁴ נא אמון ומצרים¹⁵ ואגפיהן יע"א¹⁶ אשר לקח ג"כ הדא"ף הנ"ל¹⁶. ועפ"י התנאים אשר נבאר להלן נו"נ¹⁷ השותפות הנ"ל בינינו אנחנו אברהם פריסקו הי"ו ואברהם חיים נדאף הי"ו הנ"ל ברצו"ן הטוה"ג, בלתי שום אונס כו"ע¹⁸. ואלה הם:

הא' (הוא שנהיה באחדות גמור!) ובאמונה שלימה, כל משך עסקנו בזה השליחות בכל דבר. ושכל א' וא'⁴ ממנו יבקש טובת חברו כעושה לעצמו ממש.
הב' שנעסוק בעניני השליחות הנ"ל ביחד כאחד, ורק שיהיה מכתב הכוללת¹⁹ וההרשאה של גביית הנדרים ונדבות קופות והקדשות, על שם מעכ"ת ח"ר²⁰ אברהם פריסקו הי"ו. אמנם מכירת הפיתקין של ד"א קרקע הנ"ל ע"י מעכ"ת ח"ר²⁰ אברהם נדאף הי"ו. וכן

5. קובץ 'פרקים בתולדות הישוב היהודי בירושלים' ב (תשל"ו), עמ' 163.

1. לפנינו עדים החתומים מטה... מעלת הרב... נרו יאיר.
2. אמרו לנו... 3. עדים נאמנים... קנין גמור ושלם לפוס דינא.
4. ויפוי כוח... אחד ואחד... 5. ולדאיה מוכחת... האמת וצדק... מדעתנו ומרצוננו.
6. מוקדם — מקדמה, המי קדימה... 7. לקח לעצמו — קיבל על עצמו.
8. מעלת כבוד תורת רבנו... הנזכר לעיל, ה' ישמרהו ויחיהו... קהל קדוש.
9. עיר הקרש ירושלים, תיבנה ותיכונן... 10. יכונן עלין אמן.
11. בעקבות הכתוב 'מקפץ על הגבעות' (שיר השירים ב ח).
12. 'הקדשות... ארבע אמות קרקע בארץ ישראל'. דהיינו, אחוזת קבר לאלה מבני הגולה החפצים להיקבר בארץ ישראל.
13. הפצת כרטיסי פיס.
14. 'בית המדרש ישיבת בית אל, יכון בצדק, לעיר תהלה'. 'בית אל' היא ישיבת המקובלים בירושלים. שנקראה גם 'ישיבת החסידים'.
15. נא אמון ומצרים — כינויין העברי של אלכסנדריה וקהיר.
16. גם כן הרב אברהם פריסקו הנזכר לעיל... 17. נכתבה ונחתמה.
18. השם ישמרהו ויחיהו, הנזכרים לעיל, ברצון נפשנו הטוב והגמור... כלל ועיקר.
19. הכוללת — צ"ל: הכוללות... 20. מעלת כבוד תורת חכם רבי.

אתר דעת - המכללה האקדמית הרצוג

[תחית]

שדרי"ם נעלמים — ראשונים ואחרונים

ענין הקמיעות וגורלות וכיוצא יהיו על ידו. ושאר כל העסקים הנז' ושל מכירת הגורל של הישי' הנ"ל הכל יעשה ע"י שנינו.

(ג) שכל ההוצאות הנצרכות לנו מירושת"ו⁹ ועד גמר שליחות מצרים ואגפיה הכל יהיה מהאמצע²¹ בשוה. והנשאר יתחלק בינינו לחצאין. דהיינו החצי להישי' הנ"ל, והחצי הב' לשנינו הנ"ל, חלק כחלק. וגם אם ישארו איזה מהגורל, שלא נמכרו בארץ מצרים, הנה כאשר ימכרו בשאר מקומות יתחלק ג"כ המקובץ מהן בינינו כפי חילוק הנז"ל²².

(ד) שכשניסע מארץ מצרים לערי טורקיא ואיטליא יע"א¹⁰, אזי משם והלאה יהיה (!) הוצאות הדרכים כל אחד יוציא לעצמו מכיסו בין רב למעט. ובפי' אתאמר שבכל מקום שנוכל לקחת ההוצאה הצריכה להרא"ן הנז'²³, הן כולה או מקצתה מכולל העיר ההיא או מאנשיה בכל צד ואופן שיהיה, הכל יהיה לעצמו ואין לשכנגדו בה כלום.

(ה) שכל המקובץ מהנדרים ונדבות קופות והקדש' ע"ש כו' הנז'²⁴ יתחלק בינינו בשוה, והיינו אחר ניכוי ההוצאות הנצרכים להרא"פ¹⁶ וחלק הכו', שהוא חצי הנשאר השייך להכו' הנז"ל²⁴.

(ו) שנתחייב הרא"פ¹⁶ לתת חלק להרא"ן²³ מחלקו הקצוב לו מהכו' הנז"ל²⁴ בעד מלבושים והוא חלק הרבע ממה שיקבל, יהיה כמו שיהיה.

(ז) שכל ההכנסות שיהיו ממכ"דא"ק¹² הנ"ל הן משכר הקמיעות וכיוצא ואפי' מציאה בדרך, הכל יתחלק בינינו לחצאין בלתי ניכוי שום הוצאה מהוצאות הדרכים. דהיינו חצי המקובץ מד"א¹² קרקע יהי להכו'. וחצי הב' יהיה לשנינו בשוה. והמקובץ מהקמיעות וכיוצא יתחלק ג"כ שוה בשוה ואין להכו' בהן כלום.

(ח) שאם יוכל א' ממנו לקבוע איזה נדבה תמידית לאיזה ישיבה שתהיה, חדשה או ישנה, או באיזה אופן שיהיה, אזי כל הזכיות השייכים להקובע, כפי חוקי שאר ישיבות, יהיו ג"כ בינינו בשוה.

(ט) שבכל זמן שיתקבל תח"ת²⁵ מכסף השליחיות הנ"ל, או מאיזה אופן שיהיה העולה לסך עשרים נאפו"ז²⁶, אזי נחלוק אותם כפי החילוק הנ"ל.

(י) שהחילוק שנוכל לחלק הסך הנז', היינו אחר שישתלם כל או"א⁴ מה ששייך לו מהסך ששיל' בתורת מוקדם⁶ להכו' כנ"ל²⁷. הנה עפ"י התנאי' הכתו' ומפ"ו לעיל נו"נ²⁸ השותפות של השילוח הנ"ל בינותינו אנחנו אברהם פריסקו הי"ו ואברהם חיים נדאף הי"ו הנ"ל בל"ש ובנ"ח²⁹. וכל תנאי' הנז' שרו"ק כתנאי בגוב"ר³⁰.

ואנחנו העדים החת"מ אחרי ששמענו כל דבריהם אלה קנינו מיד כל אחד ואחד מהנז"ל קגו"ש במדל"ב מ"ך וכתחז"ל ע"כ הנז"ל בכ"י וכו' ובפי' וכו' לד'י³¹ הרשב"א ז"ל והכל דלא וכו' ודלא וכו' ולראיה מהימנא וע"ד אמו"ץ באנו עה"ח³² יום ב' בש"א לח' חשון ש' התרס"ד ליצי' והכל שו"ב³³ וקיים.

21. מן הקופה המשותפת.

22. הנזכר לעיל. 23. אתאמר — נאמר... להרב אברהם נדאף הנזכר.

24. והקדשות על שם כולל הנזכר. 25. תחת ידינו. 26. נפוליון זהב.

27. ששילם... להכולל כנזכר לעיל. 28. על פי התנאים הכתובים ומפורטים לעיל, נכתבה ונחתמה.

29. בלב שלם ובנפש חפיעה. 30. תנאים הנזכרים שרירין וקיימין... בני גד ובני ראובן.

31. מהנזכרים לעיל, קנין גמור ושלם. כמנא דכשר למקני ביה מעכשיו כראוי, וכתקנת חכמים וזכרונם לברכה על כל הנזכר לעיל בבירור... ובפרוש לדעת...

32. ועל דבר אמת וצדק... על החתום. 33. בשליש ראשון לחודש... שנת... ליצירה... שריר ובריר.

אתר דעת - המכללה האקדמית הרצוג

[תתכ]

פרופ' יהודה רצהבי

ותיבות 'אחרי ששמענו כל דבריהם אלה' שכשיטה כ"ה תלויים בין השטין³⁴ וכן אות ב'³⁵ ואות ד' שבת' התרס"ד שבשי' אחרונה כתובים על המחק ודין קיומיהו³⁶.
והיתה לבאר³⁷ כי שליחות בית אל ודא"ק¹² הנ"ל בטלו, ונכנס במקומם שליחות חברת
עזרת נשים³⁸ לכל המדינות הנ"ל. וע"ד אמו"ץ³² ח"ש יום א' י' אדר התרס"ד וקיים.

הצ' אהרן ו' לא"א אהרן חטר כ"ץ ס"ט³⁹;
הצב"י אברהם פריסקו ס"ט⁴⁰;
הצעיר אברהם חיים נדאף יצ"ו⁴¹;

מוד"א ע"כ הנ"ל הצב"י⁴² אברהם פריסקו ס"ט⁴⁰;
הצעיר אברהם חיים נדאף יצ"ו⁴¹;
הצב"י לוי ו' ישועה חמדי הלוי ס"ט⁴³.

להיות אמו"ץ שנשתתפתי אני הח"מ עם ח"ר⁴⁴ אברהם חיים נדאף, בשליחות שלקחתי
מכולל המערבים דפעה"ק ירושת"ו⁴⁵, וגם בשליחות אחרת כמבואר בשט"ד⁴⁶ של
השותפות שנעשה בינינו. ואמנם שילמתי בעד שליחות כולל המערבים הנ"ל במוקדם⁶ סך
עשרים נאפליון זהב עין⁴⁷ וע"ז⁴⁸ נתחייב השותף הר"א נדאף²³ הנ"ל לתת חלקו מהסך
הנ"ל, שהוא עשרה נאפול"ז²⁶ במוקדם⁶. הן עתה מוד"א ע"ע הח"מ וחת"י תעיד עלי כשני
עדי"כ⁴⁹ איך קבלתי מיד הר"א נדאף²³ השותף הנ"ל הסך עשרה נאפליין זהב עין⁴⁷, חלקו הנ"ל.
הנ"ל, ועלו ובאו לידי במושלם ע"ס פ"א⁵⁰. ולאות אמו"ץ ולראי"מ בעה"ח⁵² יום א' י' לחדש
אדר התרס"ד ליצירה והכל שו"ב³³ וקיים.

הצב"י⁴² אברהם פריסקו ס"ט⁴⁰

34. במקור תלויות חמש תיבות אלו מעל לשורה.
35. הכוונה לאות ב' שכתובות יום ב'.
36. וזה קיומם.
37. עפ"י הכתוב 'והיתה לבער' (ישעיה ו' יג).
38. אין בידי פרטים על חברה זו. אם לשפוט לפי השם, נועדה החברה לסייע לנשים יולדות וחולות, זקנות ואלמנות.
39. אהרן בן לאדוני אבי... כהן צדק, סיאן טין, סיאן-טין [רפש וטיט] הוא כינוי של שפלות וענוה. מקובל בחתימותיהם של בני תימן (ראה תרגום יונתן ל'רפש וטיט' ישעיה נז כ). על אהרן חטר ראה מכוא הערה 3.
40. 'סופו טוב', ואולי 'ספרדי טהור'.
41. מנהיגה המרכזי של הקהילה התימנית בירושלים כשלושים וחמש שנה (תרנ"ב – תרפ"ו). יצ"ו – ישמרו צורו ויוצרו.
42. מודה אני על כל הנזכר לעיל, הצעיר בישראל.
43. ראה עליו מכוא הערה 4.
44. אמת וצדק... החתום מטה... חכם רבי.
45. דפה עיר הקודש ירושלים, תיבנה ותיכונן.
46. בשטר דא [בשטר זה].
47. במזומנים.
48. ועל זה.
49. מודה אני על עצמי החתום מטה, וחתימת ידי... עדים כשרים.
50. עד סוף פרוטה אחרונה.

אתר דעת - המכללה האקדמית הרצוג

[תתכא

שדרי"ם נעלמים — ראשונים ואחרונים

(יא). יוסף אביטבול (תרס"ח)

יוסף בן ישועה אביטבול (1855 — 1931) נמנה עם רבני טבריה. הוא יצא כשד"ר להודו, עיראק, בוכ'ארה וצפון אפריקה בשנים תרע"ה — תרפ"א (1915 — 1921) ואף לתימן בשנת תרס"ח (1908)¹. מטעם הספרדים בטבריה, לקבץ נדרים ונדבות לקופת ר' מאיר בעל-הנס. פרשת שליחותו, עפ"י איגרת ששיגרו חכמי טבריה לקהל ירים, פרסמתי בשעתו². עתה נתגלגל לידי מקור נוסף הזורע אור על שליחותו, ועל יחס קהל צנעא אליו. ר' יחיא יצחק הלוי, רבה של יהדות תימן, מספר במכתב פרטי הנושא את התאריך א' לחדש רחמים [אלול] התרס"ח ונשלח מצנעא לירושלים, את הפרטים הבאים: 'חכם אחד מטבריה שליח כולל, שמו ר' יוסף אביטבול, יצא יצא לתימן לקבץ נדבות. ובשבוע העבר היה אצלי. בני האדם רובם מעיזים פניהם, בין לו בין לזולתו, לאמר כי לא יתחייבו לשום אדם פר"ק³ זולת עניינם שבתמן דווקא. אנכי מתחנן ומפייס לכל אדם שיבא אצלי לאמר: ראו מכתבי אחינו התימנים שבעיה"ק ירושת"ו כי המה בצע"ג'⁴.

(יב). חיים צבי הכהן פרידמאן (סביבות תרס"ח)

חיים צבי הכהן פרידמן עשה בתימן בשנים תר"ס — תרס"ב (1900 — 1902) כשד"ר מטעם 'שיבת עץ חיים' ו'ביקור חולים' (הוספיטל) בירושלים. שליחותו נועדה מעיקרה לאוסטרליה. אולם בהיותו בעדן, בדרכו למקום שליחותו, פרצה מגפת דבר בעיר והוטל עליה הסגר (קראנטין). באין ברירה מילט נפשו לתימן עד יעבור זעם, ומילא שם אותה שליחות. לאחר שנטל רשות משולחיו. בעדן הצטרף אליו ר' יוסף מצ'מוני, תימני תושב ירושלים, כבן לוויה וכמתורגמן.

שליחותו של פרידמאן בתימן קירבה אותו אל התימנים בירושלים, והם נסתייעו בו כשנשלח אח"כ לאמריקה הדרומית. התעודה שבידנו אינה נוקבת לא בתאריך השליחות ולא במוסד שמתעמו יצא פרידמאן, אך יש להניח ששליחותו מטעם התימנים חלה לאחר ביקורו בתימן ולאחר התרס"ח, שנה שבה נפרדו התימנים מן הכולל הספרדי. האיגרת שנתנו ראשי הקהילה בידו מספרת. שלמרות עניותם הגדולה הם מואסים בלחם חסד ומעדיפים להתפרנס מיגיע כפיהם. היא מציינת שהתימנים לומדים מלאכה בכתי הספר של חברת כל ישראל ו'בצלאל' לכל יפלו למעמסה על אחרים. הכותבים מדגישים שמעולם לא ביקשו עזרה מקהילות אירופה ואמריקה. אך הפעם בגלל הזקנים, האלמנות והיתומים והמסים הכבדים נאלצים הם לפנות לעזרת אחיהם. והואיל והשד"ר פרידמאן נעתר להם לקבץ נדבות למענם, מבקשים הם לקבלו בסכר פנים יפות ולהתנדב לו ביד נדיבה.

להלן נוסח המודעה, שמסרו ראשי קהילת התימנים בירושלים לשד"ר. התעודה היא טיוטה, משום שנעשו בה מחיקות ותיקונים ואף חסרות בה חתימות וחותמות. בכתיבה ראשונה העלו הכותבים על נס את בית-הספר של כל ישראל חברים, שהכשיר תימנים למלאכות שונות. אולם הקטע הושמט ונמחק שלא בצדק. יש להניח שהעירו את אוזן

1. בספר 'טבריה' (ירושלים, תשל"ג, עמ' 192 מס' 184) מצויינת תרע"ה (1915) כשנת שליחותו. ואיני יודע אם יצא לתימן שתי פעמים או שנפלה טעות ובמקום תרע"ה יש לתקן תרס"ו.
2. סיני סה (תשכ"ט) עמ' שלד.
3. פרוטה קטנה.
4. שבעיר הקדש ירושלים תיבנה ותיכונן... בצער גדול.

אתר דעת - המכללה האקדמית הרצוג

[תכב]

פרופ' יהודה רצהבי

הכותבים, כי הזכרת אגודת כ"ח עלולה להזיק לשליחות בחוץ לארץ, ועל כן מחקו וביטלו את השבחים שפיזרו לה.

שרי צבאות / למופת ולאות / המה הגבורים / עדת אבירים / ואתם גבאים וגזברים / כוכבים מזהירים / על גביהם וגובה להם רבנים מובהקים / גאונים וצדיקים / ואחריהם כל ישרי לב ה' עליהם יחיו אכ"ר.

אחינו בני ישראל לא נעלם מכם מצב כוללות התימנים בתוככי ירושלים, במה הם קיימים, ובמה הם מתפרנסים בקדש. ואף שהעניות שורר בתוכם במדה נפרזה, געלה ובחלה נפשם בלחם חסד, ורק בזיעת אפם ישברו רעבונם ורעבון ביתם. חלק גדול עלה בידם להשתלם במלאכות שונות¹ ובפרט באלה הימים כאשר נוסד גם ביה"ס אשר בשם בצלאל ידגול. ערכו הרם מי יערכנו. בו ילמדו גם התימנים מלאכת צורפי כסף, ועוד מלאכות שונות, ממלאכה נקייה וקלה, עד מלאכת סתות אבנים, לא נכחד כי על ידי בתי הספר הקודמים וביחוד האחרון חביב הנ"ל², רכשו התימנים להם מקום לעבוד וביגיע כפם אוכלים לחם. אסירי תודה וברכה הם עדתנו לנדיכי עם מגיני ארץ, מיסדי ומחזיקי הספר למלאכה בירושלים. כי הראשונים מעדתנו אשר כבר היו בארץ ולא הרשה אותם הזמן ללמוד איזה מלאכה עבודתם בחומר ובבלנים. האמת נהדרת³, התימנים מזאת יאותו, כל עבודה לא תכבד עליהם. וכל ישעם לבל לא⁴ יהיו אנוסים להטיל עצמם מעמסה על אחרים. אם אמנם מחוסר עבודה על אגורה אחת שבעה עינים, והאומנים והפועלים אין ידם משגת לנהל את ביתם בלחם לפי הטף, רובם ככולם אין ידם משגת, מצטמקים ורע להם במאד, בכל זאת קשורים הם לארצנו הק' אור להם במושבותם. הם באחת בלי להתפרנס מן הצדקה. שנים עברו וקול שועת מפלגת התימנים לא יצא מחומת ירושלים. לא נשמע קולם כבואם אל הק' ע"ד דרישת עזרה בארצות אירופא ואמריקא העי"א.

הנה בעתה. ההכרח יאלצנו לבוא לפניכם הנדיבים גומלי חסדים טובים בבקשה ועתירה לאמר: שאו שערי רחמיכם עבור הזקנים מעדתנו, אשר אין עוד כח בהם לעבוד, ומתמוגגים ברעב ובכפץ נורא. והנשאו פתחי חסדיכם עבור אלמנות שכולות וגלמודות, יתומים עזובים ורטושים, אשר מעוצר רעה ויגון מבקשים על נפשם להחיותם ברעב. האחרון הכביד דבר המסים אשר אין בכח הקהלה הדלה לצאת ידי חובתם להממשלה יר"ה. פרשת העבר זה כשנתים אין די צבעים שחורים לתאר. באו המים עד הנפש והחושך יכסה ארץ. אל מי נקרא לעזרה לעתות בצרה. אחינו בארץ התימן גלגל החוסר סובב גם עליהם מבלי יכולת להושיע לאחיהם בקודש ולעמוד אתנו בעזרה, הלא נודע בצערים⁵ כי היהודים בארץ התימן יושבים בסתר המדרגה.

1. קטע מחוק: בביה"ס של האגודה הרוממה כל ישראל חברים היושבים ראשונה. ביה"ס הזה הוקם על בשיא חסנו וכאבן נזר מתנוסס על פני עיק"ות [עיר קרשנו ותפארתנו]. שערי פתוחים לכל הבא ללמוד אומנות ומלאכה. מקור ישע הוא לכל כנסת ישראל היושבים בהר הק' [הקדש] בירושלים. והשני בדומה ביה"ס וכו'.
2. המשפט 'הקודמים וביחוד האחרון חביב הנ"ל' הוא חיקון למשפט 'טובים השנים האלה' שנמתק מן הסיבה האמורה לעיל (הערה 1).
3. עפ"י הכתוב 'ותהי האמת נעדרת' (ישעיה נט טו) כשינוי עניין.
4. שילילה כפולה ויש להשמיט 'לא'. 5. עפ"י הלשון 'נודע בשערים' (משלי לא כג).

אתר דעת - המכללה האקדמית הרצוג

תחנך

שדרי"ם נעלמים — ראשונים ואחרונים

וימן ה' לנו איש ירושלים הח"ש / אבן ספיר ויהלום / צדיק תמים / איש אמונים / שלשלת היחס והמעלה / מאד נעלה / מעכ"ת הר"ר חיים צבי הכהן פרידמן הי"ו אשר נעתר לבקשתנו לדלג על הערים ולקבץ על הגבאות בעד האומללים מכוללנו העומדים כתורן בראש ההר. ופניו מועדות לכוא במדינות ארגאנטינא יע"א, ובכל מקום אשר תדרוך כף רגליו. ובכך לבנו לחוקקי ישראל המתנדכים בעם, כי בכל מקום בואו יקבלו אותו בסבר פנים יפות. ולתמכו ולסעדו למען יעלה בידו לאסוף לנדחים קובץ תרומת הק' להחיות העצמות היבשות / נענות ונגשות / אשר כעיני עכדים אל יד אדוניהם / כן עיניהם נשואות לרחם עליהם / כמדה טובה וברוח נדיבה (והנה עניכם הרואות / לוחות עדות עתירות / ותעודות מראשי אלפי ישראל המעידים בגדלם ומדברים בצדקה כי לכוללנו ק"ק התימנים ראוי ליתן חלק בראש) ומאת כל איש אשר ידבנו לבו לתת את תרומת להחיות נפשות האומללים האלה. נפשנו בעתה כי יקבל מיד מע' הרב השד"ר הנ"ל מכתב קבלה לפי שעה. וירשום בספר הזכרון את שמו הטוב וסך נדבתו / ולמען צדקתו / תרב גדולתו / וזאת התורה לעולה ולמנחה ממע' כת"ר הרבנים וראשי קהלות הקודש בכל אתר ואתר כי לידם יובא כל התרומה אשר ירימו ע"י מע' כבוד הרב השד"ר הנז' ומידם יובא אל הקדש פנימה עפ"י האדרעססא הנרשמת.

(יג). משה סגל (תרס"ט)

משליחותו של ר' משה יחזקאל שפיטץ בן יעקב סגל לארצות אירופה בשנת תרס"ט נשתמר מכתב בן ארבעה עמודים גדולים. ממנו למדים על הקשיים והמכשולים. שנערמו בדרך שליחותו. מחמת אריכותו היתירה של המכתב מסתפק אני במסירת תמציתו. המכתב שכתב השליח נושא את התאריך יום ד' לסדר חוקת תרס"ט (1909). הוא מלמד שבשנה זו פעל השליח באירופה! מטעם כולל הספרדים למען התימנים בירושלים. אמת, כי בשנת תרס"ח פרשו תימני ירושלים מן הכולל הספרדי, אולם הספרדים לא השלימו עם הפרישה והמשיכו לטעון על זכותם לייצג את העדה, בפרט שכת קטנה של תימנים המשיכו לתמוך בהם. בינו ובין בן לוייתו סעדיה (תימני?) נפלה מחלוקת בוינה והם נפרדו. ר' סעדיה מסר ברצונו הטוב את פנקס השליחות לידי משה סגל, ורבה של וינה קיים בחתימתו את סיכום הפרשה ביניהם. הכותב מתלונן כי השליח של כולל אונגארן מכשיל את שליחותו, בטענה שאין לו חתימת בית-דין אשכנזים. לפיכך הוא מבקש מהם ללכת אצל בית-דין של אשכנזים, פרושים או חסידים, ולהחתימם על כתב השליחות, אם עדיין לא שלחוהו אליו לחוץ לארץ. אם כבר שלחו את כתב השליחות, או שבית-דין מסרבים לחתום עליו, ישלחו לו במקום זה תעודת יושר. לדבריו בית-דין ודאי יחתמו עליה, כי אינם יודעים שהוא שליח עבור ספרדים במדינות אשכנזים. אם בכל זאת לא יסכים בית-דין אשכנזים לחתום על תעודת יושר בניסוח שיציעו "אז תילכו אצל השמש של כולל וויזנישע או כולל לעמברג ואחר איזה 'מתנת יד' הם כבר יגמרו את הדבר".

בהמשך מכתבו הוא מספר על זקן בשם בולאפיא [אבולעאפיה?] שהוא רוצה לשלם 400 או 500 קראנען כדי שילמדו משניות ויאמרו קדיש עבורו לאחר מיתתו. הזקן הוסיף שהוא שילם עבור אשתו 500 פראנק לכולל של הספרדים לאותה מטרה. כן הוא מספר על גביר בשם יאזעף גאלדמאן, שאביו מת ולעלוי נשמתו הוא יקבץ ממון מאחיו ואחיותיו וישלח

1. כמכתב נזכרות אוסטריה והונגריה.

אתר דעת - המכללה האקדמית הרצוג

[תתכד]

פרופ' יהודה רצהבי

לישיבת 'תורת משה'² למען ילמדו משניות ויאמרו קדיש לזכרו. הוא מתלונן כי 'המלאכה הלזו לקבץ בהווה עבור התימנים היא קשה עד למאד' מכמה טעמים: הבריות אינם יודעים דבר אודות התימנים, ומקצתם אף אינם רוצים להאמין שיש תימנים יהודים; את התעודות המודפסות אין איש רוצה לקרוא בטענה שאין עליהם חתימות ייד; העובדה שאין אישור לפנקס מפחה³ או מקונסול גם היא מעוררת חשדות. אילו היה בידו אישור היתה מלאכתו מצטמצמת בתפקיד אחד 'לפרסם שיש תימנים בעולם ורוע מצבם'. הוא מוסיף כי בא בדברים עם למדן ועשיר גדול, ששמו משה ווייס, 'שיתנו איזה חלק קטן מהממון המקובץ בהקופות גם עבור עניי התימנים'. הנדבך נאות בתנאי שתהיה על זה הסכמה משלושה רבנים מאנשי המקום.

לצורך הצלחת השליחות הוא מייעץ להם לתת לה פרסום. לשם כך עליהם לפנות לענתבי או לאדעלמאן⁴, ולבקשם לכתוב מאמרים על התימנים בעתונים הגרמנים היוצאים לאור בכודפשט; וכמו כן לכתוב למכריהם בכודפשט ובשאר עיירות אונגארן. את מצב השליחות הוא מסכם במלים: 'העבר אין והעתיד עדיין וההווה בצרות עין'⁵. בסיום מכתבו הוא מציע להם לשלוח 'איזה מתנה יפה' לעורך מקס סאבאלטשי בכודפשט. טובה גדולה תצמח להם מכך כי הוא יוכל לפעול הרבה. כן הוא מפרט חשבון כספי הגבייה שעשה: מטריסט שלח להם 60 פרנק, מוינה 105, ר' סעדיה לקח 26 פרנק, וברשותו יתרה של 20 פרנק.

ג. שלוחים להודו ומצרים

(יד). שד"ר שנפטר בשליחותו (סכיבות תרס"ב)

האיגרת פותחת בשבחים לגביר עובדיה בן יוסף פרג' ותפילה לאלהי מרום שיגדל מעלתו. אחריה סחים לו הכותבים על השד"ר יונה כריאתי שנפטר בקהילתם. לאחר ימי האבלות בדקו חפציו ועזבונו ומכרום ב־234 רופייה. הם כתבו לר' ישעיה סתהון שימסור את הכסף לר' יוסף, ומן האחרון הם מבקשים להעביר אותו ליורשי המנוח בעיר ענתאב. בתוספת, בכתב סופר אחר, נרשם כי מחמת האחריות אינם שולחים את הכסף והוא יישאר ברשותם עד שהיורשים ישלחו להם הרשאה, בחתימת דיני ופקידי מקומו של הנפטר, ליד מי לתת הכסף. הכותבים מבקשים מר' יוסף שיזרוז שיגורו ההרשאה. התוספת מלמדת על זהירות יתירה מצד הכותבים ששינו דעתם ועיכבו את הכסף, שעמדו לשלחו, עד לבוא הרשאה מאושרת בידי דיני המקום. האיגרת אינה נושאת תאריך וגם אין עליה חתימות. נראה שהיא טיוטה אע"פ שהיא נקייה ממחיקות. שם העיר ענתאב מעיד

2. ישיבה של חכמי הקהילה התימנית בירושלים.
3. הכוונה לרב ראשי הנושא את התואר חכם-באשה.
4. אלברט ענתבי (תרכ"ט – תרע"ט) פעל רבות למען הישוב היהודי וסייע הרבה לתימני ירושלים. ניהל את מוסדות חברת 'כל ישראל חברים' בארץ והיה מקובל בחוגי השלטונות.
- אדעלמאן – הוא מרדכי אדלמן (1847 – 1922), עתונאי שהוציא את עתון 'הצבי' של אליעזר בן יהודה. היה פעיל כלשכת 'בני ברית' בירושלים, ושותף בפעולות לחיזוק הישוב היהודי בארץ. סייע לאלברט ענתבי כיסוד שכונת התימנים 'נחלת-יצבי' בירושלים.
5. על דרך הפתגם 'חיי האדם שלושה: אתמול עבר זמנו; והיום הוא חולף ואינו; ומחרתו אין מי יביננו' (על נוסחיו השונים של פתגם זה ראה י' דוידזון, אוצר המשלים והפתגמים, ירושלים תשי"ז, עמ' 96 – 97, מס' 1523).

אתר דעת - המכללה האקדמית הרצוג

שדרים נעלמים – ראשונים ואחרונים
[תתכה
שירשי השד"ר ישבו בסוריה. כיון שר' ישעיה סתהון נפטר בשנת תרס"ב (1902) הרי
שפרשת השד"ר קדמה לשנה זו.

חן ושכל טוב מצא בעיני אלהים ואדם. לשון צדיק כסף נבחר / ומרחם משחר / נתנו הזמן
עליון על בני גילו ועליון יתן קול ענות רננות / ושיחות צחות ונכוחות¹ / ודעת שפתיו ברור
מללו. הלא הוא הגביר הנעלה כה"ר עובדיא בן יוסף פרג², השומר אמת ישמרהו לעד
אכ"ר.

מאחר עלות תהלות ותפלות / ימים ולילות לנורא עלילות / ירום ונשא³. הננו אתאנו פה
כלנו הבאים על החתום בכתב הנשתון הלו. מודיעים משמיעים / בקול נעים / קול מבשר
אשר כהיום יום או יומים זרח אור נור החכמה אשר בא במחנינו ק⁴ פה קוגין שליחא
דרתמנא החכם המרומם כמה"ר יונה כריאתי. הגיע תורו לכא אל הנותן נשמתו / לשוב אל
הרמתה⁵ כי שם ביתו / ויגוע וימת ויאסף בכבוד ומעלה עם כלל בני עמינו הנפטרים לע"ה⁶
ונספד כהלכה בכה"כ⁷ ועשינו לו השכבה.

ויהי מקץ שבעת ימי אבילות באנו אנו החתומים מטה, וחיפשנו את כל אשר לו וערכנו
ומכרנו. ונמצא הכל כאשר לכל סך מאתים וארבע ושלשים רופייה. על זה הסך הנז' שלחנו
כתב לכ"ר ישעיא סתהון⁸ כדי למסור ביד כבודך המעות הנז'ל. וכת"ר⁹ ימהר יחישא לקיים
מצוה זו לשלוח אותם לעיר ענתא"ב יע"א ליורשי המנוח נע"ג הנז'ל¹⁰. נא גבור, מצוה
הבאה לידך אל תחמיצנה. יעשה וכה יוסיף כיד ה' הטובה עליו ויבא שכמ"ה¹¹. ואנחנו נברך
את שמו הטוב. בשכר זו הקב"ה ימלא משאלות לכו לטובה כ"ש¹² את נפשו הרמה
בקצה העליון השמאלי של הדף רשום בכתב סופר אחר:

והנה הסכום הנז' נשאר ברשותינו עד שיבוא לנו כתב מיורשיו בחתימת דיני ופקידי
מקומו, וירשו אותנו ליד מי ינתן, כי לא נוכל לשלוח עכשיו מחמת האחריות וכיוצא. ואתה
ברוך ה' תשתדל להודיעם בכתב שישלחו הרשאה למי שיקבל המעות הנז'.

(טו). שליחות ר' יוסף ארוואץ (תרע"ו)

מינויו של ר' יוסף ארוואץ¹, רבה של העיר יפו, כשד"ר לארבע ארצות, נתפרסם בכרוז מטעם
בית דין הצדק של העיר אלכסנדריה. הכרוז מלווה בתרגום ערבי הכתוב בכתב ערבי, והוא

1. תפילה שר' עובדיה יתן תשובה משמחת ודבריו יהיו ישרים ונכוחים.
2. לא הצלחתי למצוא פרטים עליו.
3. שיעור הדברים. לאחר השבחים לר' עובדיה ושיחת תפילה לשמים שינשאוהו ויגדלו מעלתו וכו'.
4. ק – קדוש. כוונת הכותבים: במחנה קודשנו.
5. למרום, לשמים. 6. לעולם האמת. 7. ככל הכבוד.
8. לכ"ר – לכבוד רבנו. ישעיה סתהון – מרבני ארם צובה (נפטר תרס"ב – 1902).
9. הנז"ל – הנזכרות לעיל. וכת"ר – וכבוד תורת רבנו.
10. ענתאב – עיר בסוריה. ידועה בכינוייה עין טב. יע"א – יכוננה עליון אמן... נע"ג – נחלו עדן גן.
11. שכמ"ה – שכרו כפול מן השמים. 12. כ"ש – כה יהיה שלום(?)

1. ר' יוסף ארוואץ (1847 – 1925) נולד ברבאט שבמרוקו. בנערותו עלה עם אבותיו לירושלים. נתחנך חינוך

אתר דעת - המכללה האקדמית הרצוג

[תתכו]

פרופ' יהודה רצהבי

נושא את התאריך כסלו התרע"ו. הימים ימי מלחמת העולם הראשונה והגירוש ביפו. ר' יוסף ארוואץ, כנתין צרפתי, שם פעמיו למצרים. כמי שהתנסה בימי חייו הארוכים בשליחויות רבות לארצות הגולה, מטעם כוללים ומוסדות בארץ הקודש², מינו אותו במצרים שד"ר לקבץ נדרים ונדבות, קופות והקדשות למען ארבע ארצות.

חברי בית-הדין מספרים, שבגלל המלחמה נותקו הקשרים עם ארץ ישראל, ושנתים ימים לא דרכה רגל שליח במצרים; אך הגיעו מכתבים קורעי-לב המספרים, כי הבנים נלקחו לצבא והאוכלוסיה כולה סובלת חרפת רעב. והואיל ויהודי הגולה קיבלו עליהם לקבץ שנה שנה נדרים ונדבות לשם ארבע ארצות הקודש, להחזקת ישוב ארץ ישראל, לפיכך הם ממלאים ידיו של ר' יוסף ארוואץ, הגולה בתוכם, להיות שד"ר לאסוף את כסף התרומות, והם ישלחו את הכסף לארץ הקודש להחיות נפש הרעבים. בסוף המודעה פונים חברי בית-הדין לנדיבים בעם לתת נדבתם ביד רחבה לידי שלוחי בית-הדין.

שלא כשאר איגרות, סגנון המודעה פשוט ונהיר, ללא לשונות סתומים ורמיזות מעורפלות.

בית דין הצדק יב"ץ
דעוב"י נא אמון יע"א¹

שאלו שלום ירושלים ישליו אוהביך²

לכבוד מעלת ותהלת אנשי החסד והרחמים / הגבירים הרמים / פרנסים וממונים / שרים וסגנים / וכל העוסקים עם הצבור לש"ש. אחב"י³ אשר בכל מדינות וערי ארץ מצרים לגבולותיה. יחד כולם / יהי שלום בחילם / ושלוחה בארמנותם אמן.

רחמנים בני רחמנים !

קול שועת עמנו מהררי ציון קורא אליכם לעזרה. אנחת ואנקת אחינו העטופים ברעב על אדמת הקדש, דופק דלתי רחמיכם / זכרו מרחוק את ה' וירושלים תעלה על לבבכם. הן מעת החלה המלחמה הנוראה, הארץ סגרה כריחיה בעד אחינו אשרינו שוכני ארצות הקדש. כל השערים ננעלו וכל הדרכים נסגרו. דרכי ציון אכלות ואין אתנו יודע מה הגיע אליהם. לולא כי בדרך עקלקלתון הגיעו אלינו מכתביהם הקורעים לבבות. מודיעים קצת מצרותיהם, כי מבחר בניהם לוקחו לצבא. והזקנים הנשים והטף גועים ברעב. גם כת הנותנים נהיו לפושטי יד ואין חונן ואין מרחם.

תורני אצל חכמי עדת המערבים, והוסמך להוראה בידי ר' דוד בן שמעון. בשנת תרס"ג (1903) נתמנה לרב עדת הספרדים ביפו ובכהונה זו שימש עד יום מותו.

2. שתי פעמים בשליחות חברון למרוקו (שנים 1883 – 1884; 1900 – 1902); שתי פעמים מטעם עדת המערבים שבירושלים (1873, 1894) ופעם בשליחות בית חולים 'משגב לדרך'.

1. יכון בצדק דעיר ואם בישראל... יכוננה עליון אמן.
2. פסוק זה נקבע כמוטו, שכן הוא מרמז על הניתוק שנפל בין יהודי מצרים והישוב בארץ ישראל בגלל המלחמה, וצפונה בו ברכה למחזיקי הישוב.
3. לשם שמים. אחינו בית ישראל.

אתר דעת - המכללה האקדמית הרצוג

שדרים נעלמים – ראשונים ואחרונים

נתכו

ובהתאסף ראשי עם ועד עדתינו העי"א⁴ לטכס עצה, במה להושיע לאחינו הנתונים במצור ובמצוק, המה ראו כי זה שתי שנים לא דרכה רגל שליח כולל ארבע ארצות הקדש על אדמת מצרים. וכבר קיימו וקבלו היהודים משנות דור ודור לקבץ נדרים ונדבות מדי שנה בשנה לשם ארבע ארצות הקדש ירושלים, חברון, צפת טבריה, להחזקת ישוב ארץ ישראל ולקיום קרן הדת והתורה. וזה נדר גדול אשר נדרנו לאלקי ישראל אנחנו ואבותינו. וזאת חובתינו לקים את נדרנו, ובפרט בעת צרה ומצוקה כזאת אשר לא היתה לעולמים. וימן ה' לנו ציר אמונים מעלת ותהלת הרב המופלא וכבוד ה' מלא. ראב"ד מקודש דעיה"ק יפו תובכ"א, כמהר"ר יוסף ארוואץ נר"ו⁵ אשר נמצא אתנו פה בתוך הגולה אשר הגלתה מארץ יהודה. ובאשר כבר אתמחי גברא ציר נאמן לשולחיו. אהוב ונחמד לכל בטוב טעמו ומתק לשונו. מלאנו את ירו להיות שד"ר נהוג לאסוף נדרים ונדבות קופות והקדשות. קופת רחל אמנו זיע"א, קופת אבות העולם זיע"א, קופת רמב"ה זיע"א, קופת הרשב"י זיע"א⁶. וכל הנידר ונידב לשם ארבע ארצות הקדש: ירושלים, חברון, צפת טבריה. וכל כסף הקדשים אשר יגיע לידי הרב השד"ר הנז' יובא לידינו. ואנחנו בע"ה⁷ נשתדל לשלחו אל ארצות הקדש להחיות אלפי נפשות העטופים ברעב ומיחלים לתשועת ה' על ידם. ובכן אליכם נדיבי עמים נקרא: למען ציון לא תחשו. ולמען אחיכם העשוקים ורצוצים לא תשקוטו עד אשר תעשו נדבה גדולה כללית להחיות אלפי נפשות זקנים עם נערים. עוללים ויונקי שדים. חולים ומדוכאים כי איככה נוכל וראינו באבדן אחינו בשרינו בחרפת רעב. בטחנו שכה יעשו וכה יוסיפו. והחלש יאמר גבור אני למלאות את ידי מר שלוחינו הנז' במדה גדושה קומץ של ברכה. ובדבר הזה תאריכו ימים ושנות עולמים. ועיניכם תחזינה בשוב ה' שיבת ציון כנה"ר וכנא"ה⁸. רועי צאן קדשים פה אלכסנדריה של מצרים החותמים בדמע לב בחדש כסלו התרע"ו והיה מעשה הצדקה שלום.

אברהם אביכזיר¹⁰ הי"ד

רפאל מפרגולא⁹ הי"ד

חותם בית דין הצדק יכב"ץ
דעוב"י נא אמוץ העי"א (תרס"ד)

4. ה' עליהם יחיו אמן.
5. רב אב בית-דין... דעיר הקודש... תיכנה ותיכונן במהרה בימינו אמן, כבוד מורנו הרב רבי... נצורו רם ונישא.
6. זכותה יגן עלינו אמן... ר' מאיר בעל הנס... האלהי ר' שמעון בן יוחאי.
7. בעזרת השם.
8. כנפשכם הרמה וכנאמני אהבתכם.
9. שמו נכתב גם בצורה רפאל די לה פורגולה. שימש רב ראשי ואב בית-דין באלכסנדריה (נפטר ב'1923).
10. אברהם בן משה אביכזיר (1866 – 1929). נולד בתאפילאלת שבמרוקו. בשנת 1872 עלה עם הוריו לירושלים. בשנת 1892 יצא בשליחות עדת המערכים, ובעברו דרך אלכסנדריה נתמנה למזכיר בית-הדין של הקהילה, התמסר לתיקון מצב קהילת יהודי אלכסנדריה, והיה המוציא והמביא בכל ענייני העדה בעיר. בשנת 1908 נתמנה אב בית-דין וממלא מקום רב ראשי לקהילה.

אתר דעת - המכללה האקדמית הרצוג

[תחכח]

פרופ' יהודה רצהבי

עם ההגהה

לאחר מסירת המאמר לדפוס נתן לי בטובו פרופ' מאיר בניהו שתי איגרות שליחות מאוסף בית המדרש לרבנים בניו-יורק¹: אחת משנת תקנ"ז (1797) מטעם כולל הספרדים בטבריה, והשנייה משנת תר"ל (1870) מטעם עדת הספרדים בצפת. להשלמת המאמר מספח אני שתי תעודות אלו. תודה כפולה אמורה לפרופ' בניהו: על שזיכני בתעודות ועל שסייעני בפענוח כמה חתימות מסולסלות.

(טז). אלעזר אבן דנאן (תקנ"ז)

על איגרת השליחות של אלעזר אבן דנאן², שיצא כשד"ר בשנת תקנ"ז (1797) חתומים שבעת פרנסי העדה הספרדית בטבריה³. השד"ר יצא מטעם קופת ר' מאיר בעל הנס. והאיגרת מופנית אל ש"ך משה בן מנחם, הממונה על הקופה⁴. בפתח האיגרת מפזרים שבעת טובי העיר שבחים לפקיד הקופה, המצויין בחסדיו ובמעשיו הטובים. הכותבים מברכים אותו באורך ימים ובעושר נכסים, ומדגישים שהם מתפללים למענו על קברותיהם של התנא ר' עקיבא ותלמידיו.

להלן סחים הם על חובותיהם הכבדים, שהריבית עליהם בסך עשרה למאה תפחה והגיעה לכדי עשרים אלף גרוש. סכום זה עצום הוא לגבי קהילה בטבריה, שעיקר הכנסותיה באות מגדרים ונדבות של חוץ לארץ, שנפגעו עתה בגלל המלחמות. לפיכך הם משגרים את ר' אלעזר אבן דנאן, המתייחס על משפחת הרמב"ם, להסביר מצבם ולקבץ כספי הקופות. הם מבקשים מר' משה בן מנחם לתמוך בשליח ובקופה ולהגביר את התרומות.

חפץ חסד ומרבה להיטיב טובה כפולה / כח מעשיו הטובים דאלים זכותו רבנים ע"כ מעלה¹ / הדר הוא הגביר הנבון ומעולה / פקיד ומשגית בעד הקופה הטהורה מהתנא הק' רבי מאיר בע"ה זיע"א כמה"ר ש"ך משה בכ"ר מנחם נר"ו יאיר גילה אתר גילה כת"ר².
לפנים האר"ש³ גדולה תפלה מול האלדים את פני האדון התנא הק' רבי עקיבא וכ"ד אלף תלמידיו זיע"א⁴ למען יאריך ימים ושנים / כל הון יקר ונעים / אמור רבנן אכפילא נימה⁵.
אותותינו אלה יוצאים בציר"ר⁶ ע"ד צרה דידיעי לה כ"ע מהני הרפתקי דעדו עלן⁷. ולימים

1. אחת סימנה 0316, והשנייה ללא סימן.
2. מאיגרתו של שליח טבריה ר' יוסף בן סאמון שיצא לקוג'ין שבהודו אנו למדים שר' אלעזר אבן דנאן קרם לו כשד"ר לשם (שלוחי א"י, עמ' 638 – 639).
3. חתימותיהם מסולסלות מאד. שלוש מהן פענחתי בוודאות וארבע נפלאו ממני.
4. לא נתפרשה ארץ השליחות, אבל יש להניח שזו היתה כורדיסטאן.

1. שיעודו גדולה זכותו רבנים על כל מעלה.
2. הקדוש... בעל הנס, זכותו יגן עלינו אמן. כבוד מודנו הרב... בן כבוד רבי... נצרו רם ונישא. בתיבות נר"ו יאיר' גילמו הכותבים ברכה כפולה נרו יאיר' במשמעות יאריך ימים; ואף נר"ו כוטרדיקון: נצרו רם ונישא.
3. כן תהא רעוא [כן יהי רצון]. 4. שיעורו. קדם שאני פותח ברכבים.
5. 'הוכפל החוט'. ברכה שיוכה להכפיל נכסיו וממונו.
6. בציר – בהוראה הכפולה של 'ציר': שליח, סבל.
7. על דבר צרה, שידועים אותה כל העולם, מאותן הרפתקאות שעברו עלינו.

אתר דעת - המכללה האקדמית הרצוג

[נתחטט]

שדרים נעלמים — ראשונים ואחרונים

האלה אשמים אנחנו בהכשר⁸ עשרה למאה סך עשרים אלף גרוש. ולגבי דידן הסך הנז' רב ועצום הוא כי עי"ק תו"כ⁹ רשיה ת"ח¹⁰ העניים האכיונים. ועיקר פרנסתם היא מהנידר והנידב לשם התנא הק' רמב"ה זיע"א². ומפני המלחמות נסתמו שערי ישועה, כי ע"כ¹¹ ציר אמונים שולח מאתנו מגזע היחס והמעלה למרנא ורכנא הרמב"ם ז"ל הדר הוא החכם השלם והכולל סוה"ר¹² שד"ר כמה"ר אלעזר אבן דנאן נר"ו² יצא לחוץ ידבר את גודל צערנו לרבים חנו"תינו במדב"ר רום¹³ יתמלא רחמים עלינו. וכל כסף הקדשים דשייכי לעי"ק תו"ת⁹ הרי זה ככי יותן¹⁴ ביד מע' השד"ר הנז'¹⁵. וכארי יתגבר בקופה הטוהרה מהתנא ק' זיע"א² לסעדה ולתומכה ועץ חיים היא למחזיקים בה. והוא על נדבות יקום למלא ידי שד"ר¹⁶ בכסף מלא מנה הראויה להתכבד. ואלדים משמים ישלם שבעתים ע"כ פרוטה לאלף רבבה מזהב שבא¹⁷ כאות נפשו הרמה והנשאה ונפשות אכיונים [החותמים פעה"ק] טבריה תוב"ב¹⁸ בשנת וכל אשר¹⁹ יעשה יצליח לפ"ק ושלום.

חתומים: יצחק אבולעאפיא²⁰ ס"ט; הצעיר אהרן אלחדיף²¹ ס"ט; הצעיר יעקב גואקיל²² ס"ט; 4 חתימות נוספות שלא פוענחו.

(יז). משה יעקב (תר"ל)

השד"ר משה יעקב¹ יצא, בשליחות הכולל הספרדי בצפת, בשלהי שנת תר"ל, למדינת כורדיסטאן. האיגרת שנתנו בידו נועדה לגבאים ולגבירים, שבכל ישוב וישוב, ולפיכך הדפיסוה השולחים באותיות רש"י. בראשה שיירו חלל, לצורך מילוי שם המכותב, בכתב יד. העותק שלפנינו נפגם במרכזו, מחמת קיפול הדף. הוא רשום על שם מנחם בן נח², הממונה על קופת ר' שמעון בן יוחאי. כמקובל היא פותחת בכרכות לגבאי ולבניו. הכותבים מודיעים, שעם האיגרת הם שולחים 'כתב כללי', המסביר את מצבם ועניינם³. ממנו ומפי השד"ר ילמדו לדעת, שחכמי צפת מתמסרים ללימוד התורה, ואליהם נצטרפו תלמידים המקיימים את התורה מעוני. הכותבים מסיימים בבקשה, שמנחם בן נח יסייע לשליח וימסור לידו כספי הקופה שתחת ידו.

8. דהיינו, נתבעים אנחנו לשלם רבית של... 'אשמים אנחנו' — עדה"כ בראשית מב כא.
9. עיר קדשנו תיבנה ותיכונן.
10. רשיה תלמידי חכמים. כתיבה 'רשיה' ביקש לומר שתלמידי חכמים שבראש הקהילה במקום להיות 'ראשים' נעשו 'רשיים' [דלים].
11. על כן. 12. סיני ועוקר הרים. 13. מתחננים אנו בדברינו כי רום מעלתו וכו'.
14. ייתנו ויימסרו. 'כי יותן' — עדה"כ ויקרא יא לח. 15. מעלת... הנוכר.
16. שד"רין — שד"ר שלנו. 17. עדה"כ תהלים עב טו. שבא — במקור: 'שיבה'.
18. 'וכל אשר' בגימטריה 557 = תקנ"ז. 19. תיבנה ותיכונן במהרה בימינו.
20. מראשי חכמי טבריה. היה ממונה על קהילות צפת וטבריה מטעם השר היהודי ר' חיים פרחי. חתום על כמה וכמה כתבי שד"רות בשנים תק"ן — תקפ"ג (1790 — 1823). נפטר בתקפ"ה (1825).
21. מחכמי טבריה. חתום על איגרות של שד"רים בשנים תקנ"ח (1798) — תקצ"ז (1837).
22. מחכמי טבריה. חתום על איגרות שלוחים מטבריה בשנים תקמ"ה (1785) — תקס"ה (1805).

1. משה יעקב חתום על איגרת שליחות של ר' שלמה חסאן. שיצא מצפת לאירופה המערבית. בשנת תקמ"ג (1783) (שלוחי א"י, עמ' 662).
2. תחילה כתבו 'רחמים' אח"כ מחקו את השם וכתבו במקומו 'מנחם'.
3. הכתב הכללי לא הגיע לידנו.

אתר דעת - המכללה האקדמית הרצוג

[תתל]

פרופ' יהודה רצהבי

האיגרת נושאת את התאריך אלול תר"ל (1870). בשוליה שבע חתימות של ראשי כוללות הספרדים בצפת וחותמת הכולל. מתחת להן ארבע הודעות מתקופת השליחות, כתובות בכתיב יידי שונים. הראשונה היא קריאה לתושבי כמה כפרים בכוכארה לתת לגבאי מנחם בן נח גרוש לכל נפש, וכל הדוחה אותו יהיה בנידוי. מכאן יש להסיק ששליחותו נתקלה בקשיים במקצת כפרים. תאריך הקריאה תמוז תרל"א (1871).

על ההודעה השנייה חתום שמעון⁴, המאשר כי שד"ר ירושלים מינה אותו שליח במקומו והוא קיבל ממנחם בן נח יח גרוש, חלקו במגבית השקלים. לפי זה פעל באותה שנה ובאותה מדינה שליח נוסף מטעם ירושלים.

השלישית היא של השד"ר משה יעקב, המאשר כי קיבל מידי מנחם בן נח שלשים גרוש שנתקצבו ממחצית השקל.

על הרביעית חתום אברהם בן יחזקאל. הוא מודיע כי אליהו חיואן, שד"ר הרשב"י, עשה אותו שליח במקומו, והוא בא לעיר סיוז וקיבל מקופת השקלים 61½ גרוש. יוצא איפוא ששליח אחר מטעם צפת פעל באותה שנה, בנוסף על משה יעקב.

רשימת השלוחים

השם	הקהילה השולחת	תאריך	יעד
שלמה אשכנזי (ז)	א"י	מאה יז	תימן
שלמה הכהן (ד)	צפת	תקל"ז	כורדיסתאן
אלעזר רנאן (טז)	טבריה	תקנ"ז	כורדיסתאן
אשר אשכנזי (ב)	טבריה	תקע"ג	כורדיסתאן
מכלוף הלוי (א)	טבריה	תקע"ט	כורדיסתאן
יוסף ארעבי (ה)	שליח עצמו (צפת)	תר"ד	צפון אפריקה
שמואל (ח)	טבריה (?)	תרי"ז	תימן
אליהו חיואן (יז)	צפת	תרל"א	כורדיסתאן
משה יעקב (יז)	צפת	תרל"א	כורדיסתאן
שלום תמדי	ירושלים	תרמ"ה	תימן
יוסף נדאף (ט)	ירושלים	תרמ"ה	תימן
חיים צבי פרידמאן (יב)	ירושלים	תרס"ח (?)	אמריקה הדרומית
יונה כריאתי (יד)	א"י	תרס"ח (?)	הודו
יוסף אביטכול (יא)	טבריה	תרס"ח	תימן
יעקב ועקנין (ג)	טבריה	תרס"ט	ארצות המערב
משה סגל (יג)	ירושלים	תרס"ט	אירופה
יוסף ארוואץ (טו)	א"י	תרע"ו	מצרים
רפאל שאול פרנקו (ו)	צפת	לא נודע	צפון אפריקה

4. בגלל הטשטוש אי אפשר לקרוא את השם המלא.

צפת אמת תכון לעד¹

איש על העדה / טור אדם פטדה / משכיל מהימן / זרוע המיומן / הגבאי הנאמן / של גדול אדונינו התנא האלקי הוא הק' הרשב"י זיע"א² שר ואור אורן של חכמים מע' הגביר המרומם מוהר"ר מנחם בן נח הי"ד נרו יאיר לעד לעולם / ככוכבים בהילם / כיר"א.
אר"ש קמא / היא אמרת בשלמ"א³ / שלמי חובה / וש"ן⁴ כמאן רתני אהבה רבה / ותפי' קבע על הר שפר⁵. התנא הק' הרשב"י זיע"א². זכותיה / בקופתיה / למען חייהו / והיה עליהו / לעילא מן כל ברכתא⁶ / במוטב תלתא⁷ / בני סמיכי / וחיי אריכי / ומזוני רויחי⁸ / בניך כשתלי תמים סביב לשולחנך / וראה בנים לבניך / עשירים בכושרות / והיו למאורות / ברכות הטובה / גם עד זקנה ושיבה / כיר"א :

מודע לבינה כי שם קדשו הלא הוא כתוב בספר הכללי עם כל הגבאים הנאמנים. ואנחנו נברך את שם קדשו באתרא דמארי ביתא שר בית הזוהר⁹ זיע"א. והא ודאי קדמה לו הידיעה את עניינו ואת עמלינו ובמה אנן קיימים / כאשר עיני קדשם תחזינה מישרים / בכתב הכללי. וכאשר ישמע מפי קדוש מר שד"ר הי"ו. והנ"א טוב אמנה / עדות ה' נאמנה / שכל פרים קודש הלולים¹⁰. לחכמים לחם לחמה של תורה ובפרט בימים האלה ובזמן הזה אתוספו אלני דמלבלבי¹¹. ממעיני הישועה המקיימים את התורה מעוני. וידעת היום והשבות אל לבבך כי מצוה כזאת אין ערוך אליה בשמים ממעל ויכולה היא שתגן אלף המגן לך ולזרעך אחרין ע"ס¹² כל הדורות. עכ"פ זאת חל"ת האר"ש¹³ בכוא מר שד"ר מע' החכם השלם והכולל / אור גולל / עצור ש[נמן]... תורק כמוהר"ר משה יעקב הי"ד למח"ת יע"א מני"ד¹⁴ יהיה לו מעיר לעזור כמנהגו הטוב להדר... ולהועיל לפה ולמליץ לתומכו ולסעדו כיד ה' הטובה עליו ולמסור בידו כל כסף הקדשים אשר תחת ידו הקי"ס¹⁵ לא נצרכה אלא להעדפה¹⁶ כי תקדמנו ברכות טוב במנה הראויה ולהעניקו מפרי צדקתו ויצא משד"ר¹⁷ ממח"ת יע"א¹⁴ שמח וטוב לב. וכדבר הזה יאריך ימים / שנות עולמים / ותפארת בנים / והעשר והכבוד יחדיו יהיו תמים / מכון לשבתך עולמים / כיר"א. הלכ"ד נא"ה פעה"ק צפתו¹⁸ הו"א לחו' אלול ש' כי תקדמנו¹⁹ ברכות טוב לפ"ק ברב עז ושלום.

1. עפ"י הכתוב 'שפת אמת תכון לעד' (משלי יב יט).
2. הקדוש הרב רבי שמעון בן יוחאי, זכותו יגן עלינו אמן.
3. דיבור ראשון, אמירת שלום.
4. 'ושלמי נדבה' הכוונה על ברכת השלום, שהיא בגדר חובה, הוא מוסיף שלומות נדבה.
5. שיעור הדברים: הכותבים מתפללים דרך קבע על קבר הרשב"י, שבהר מירון, למען המנדרים לקופתו.
6. הדיינו, תחול עליו ברכה מעולה מכל הברכות (שאלו מלשון הקדיש).
7. 'בשלוש טובות': משחק לשון עפ"י 'במותב תלתא' [במושב שלוש] האמור על מושב שלושת דיינים.
8. בנים בעלי-סמיכה, חיים ארוכים ומזונות בריווח. מקור הברכות: בני סמיכי — קידושין לא ב; וחיי אריכי וכי' — תפלת 'קום פורקן'.
9. 'במקומו של אדון הבית' הוא ר' שמעון בן יוחאי, 'שר בית הזוהר' — משחק לשון עפ"י 'שר בית הסוהר' (בראשית לט כג).
10. הדיינו, השד"ר יעיד באמת ובאמונה, שכל עסקם של החכמים הוא בתורה.
11. 'וספו אילנות מלבלבים', והכוונה לתלמידים צעירים (הלשון עפ"י ברכות מג ב; ראש השנה יא א).
12. עד סוף.
13. שמא כוונתו 'חלת הארץ', הדיינו: הפרשת נדבות לבני ארץ ישראל.
14. למחנה תורתכם, יכוננו עליון אמן, מרן נרו יאיר.
15. הקדושה.
16. להעדפה — לריבוי ושפע. מקור הלשון: כתובות מג א; בבא קמא פז ב.
17. משרד — משולח.
18. הלא כה דבדי נאמני אהבתו, פה עיר הקרש צפת, תיבנה ותיכונן. 19. בנימטריה 630 = תר"ל.

אתר דעת - המכללה האקדמית הרצוג

פרופ' יהודה רצהבי

[תחלב]

הצעיר מנשה... סתהון ס"ט; הצעיר אברהם...; הצעיר יעקב סקל²⁰ ס"ט; הצעיר אברהם אדאדי²¹ הי"ו ס"ט; הצעיר דוד אדרעי ס"ט; הצעיר יוסף מאמאן ס"ט; הצעיר שמואל עבר²² ס"ט.

- א. מכאן מודעה לכל היושבים בכפרי כבאריה תשמנכה תלכרכיה נסרה מזיה סווריה ספנדריה, שחייבים לתת מחצית השקל גרוש אחד לכל נפש למנחם בן נח. וכל מי שדוחה אותו יהיה בחרם ולטרקיה חויא דרבנן²³. ושומע לי ישכון בטח וכו' היום כ"ד²⁴ לח' תמוז ש' תרל"א.
- ב. מודה אני החותם מטה איך שם אותי שד"ר עיה"ק ירושלים ת"ו שליח במקומו (ולקחתי) ולקחתי [מיד]... כה"ר מנחם ן' נח מקום שקלים חלקו י"ח גרוש...
- ג. מודה אני החו"מ שד"ר עה"ק צפת²⁵ איך קבלתי מאת ה"ר מנחם ן' נח סך שלשים גרוש, כספי המקובץ ממחצית השקל ולראית אמו"ץ ביד הנז' ומכתב לחז"קיהו כתבתי וח"ש²⁶.
- ד. ידענו נאמנא (!) איך שבא שליח שד"ר התנא האלהי הרשב"י אליהו חיואן²⁷ הי"ו ובא ומנא (!) אותי אני אברהם בן חכם יחזקאל הי"ו שליח במקומו ובאתי לעיר מיזי ולקחתי מקופת השקלים אחד וששים גרוש וחצי ברוב עוז ושלום.
- הצעיר אברהם [בן יחזקאל] ...

20. יעקב הכהן סקלי (תר"ו – תרע"ט). דיין ומורה הוראה בטבריה. עסק רב פעלים. היה שד"ר לחוץ לארץ. זמן מה התגורר בצפת. בשנת תר"ל חתם עם רבני צפת על גלוי דעת בדבר חלוקת כספי אמסטודם.
21. אברהם חיים אדאדי. מחבר שו"ת ייקרא אברהם (ליורנו תרכ"ה). בשנת תקצ"ז (1837) יצא שד"ר לארצות ערב.
22. שמואל בן אברהם עבו (תקמ"ט – תרל"ט). נשיא כוללות צפת. שימש קונסול צרפת בגליל, ובתפקיד זה גונן על יהודי צפת מפני התקפות
- ערכיי הסביבה. גאל מידי הערבים את חלקת הקרקע הסמוכה לקבר ר' שמעון בן יוחאי.
23. ישכנו נחש של חכמים' והכוונה לנידוי וחרם (השווה משנה אבות ב ז').
24. 'כך' טעות-סופר, ויש להגיה 'כד'.
25. החותם מטה שלוחא דרבנן. עיר הקדש צפת חיבנה ותיכונן.
26. אמת וצדק... הנזכר... וחתמתי שמי.
- מכתב לחזקיהו – כתב לאישור ולחיווק (המליצה עדה"כ ישעיה לח ט).
27. שד"ר צפת זה לא נודע לנו ממקור אחר.